

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Sveučilišni preddiplomski interdisciplinarni studij Kultura i turizam

ZORAN KARLIĆ

**ULOGA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE U KREIRANJU IDENTITETA
ISTRE S POSEBNIM OSVRTOM NA OPĆINU KRŠAN**

Završni rad

Pula, srpanj 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Sveučilišni preddiplomski interdisciplinarni studij Kultura i turizam

ZORAN KARLIĆ

**ULOGA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE U KREIRANJU IDENTITETA
ISTRE S POSEBNIM OSVRTOM NA OPĆINU KRŠAN**

Završni rad

JMBAG: 030308163, izvanredni student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturni identitet Hrvatske

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, srpanj 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Zoran Karlić, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 8. srpnja 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Zoran Karlić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Uloga nematerijalne kulturne baštine u kreiranju identiteta Istre s posebnim osvrtom na općinu Kršan“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 8. srpnja 2020.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KULTURNA POVIJEST ISTRE	3
2. IDENTITET	7
2.1. Teorijski obuhvat	7
2.2. Regionalni identitet Istre	10
3. KULTURNA BAŠTINA	16
4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA ISTRE	19
4.1. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja	22
4.2. Glazbena praksa violine i bajsja u Istri	26
4.3. Rovinjske bitinade	28
5. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA OPĆINE KRŠAN	30
5.1. Od Zlatele do KUD-a Zlatela	30
5.2. Kulturno – jezična baština Istrorumunja u Istri	35
5.3. Interpretacijski centar Vlaški puti	45
ZAKLJUČAK	48
LITERATURA	50
POPIS PRILOGA	53
POPIS KAZIVAČA	54
Dodatni prilog: Intervju s Vivianom Brkarić	55
SAŽETAK	61
ABSTRACT	62

UVOD

Ovaj završni rad analizira ulogu nematerijalne kulturne baštine u kreiranju identiteta Istre s posebnim osvrtom na općinu Kršan. Rad prije svega donosi pregled pitanja važnih za lokalne i regionalne identitete. Što je identitet, zašto je važan, kakav je istarski identitet, koje su njegove osobine i temeljne vrijednosti, analizira se kroz elemente kulturnog identiteta, a posebno kroz elemente nematerijalne kulturne baštine.

Za kulturu se može reći da predstavlja *ukupnost načina života nekog društva*, ali je ipak kultura mnogo složeniji pojam.¹ Pojedini autori navode kako je kultura živi identitet, budući da je sklona promjenama i konstantno se razvija.² Identitet se definira kao *osjećaj vlastitosti*³, ono što ljudi misle, ono što jesu i što ih obilježava te je stoga kulturni identitet izraz čovjekova mjesta u svijetu. Kulturna baština označava izraz koji predstavlja moderno razumijevanje dobara naslijeđenih od prošlih generacija, a uključuje obvezu očuvanja za buduće naraštaje. Dijeli se na materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu. Materijalna označava opipljive, materijalne oblike kulturne baštine, dok nematerijalna označava neopipljive oblike poput znanja, vještina i iskustava povezanih s kulturnim praksama koje se prenose s generacije na generaciju. Važnost o očuvanju kulturne baštine definirana je posebnim propisima i zakonima.

Pitanje identiteta često obuzima naše misli i dovodi do polemika, bez svjesnog razmišljanja o sebi i okolini u kojoj živimo i djelujemo. Autor rada, temeljem životnih iskustava i promišljanja, ali i svakodnevnog djelovanja, često sudjeluje u kreiranju identiteta, na svjesnoj i nesvjesnoj razini, radom u lokalnoj zajednici, djelovanjem u kulturno umjetničkom društvu, etno bendu i kroz artikulaciju s brojnim pojedincima.

Cilj rada je istražiti ulogu nematerijalne kulturne baštine u kreiranju identiteta Istre s posebnim osvrtom na općinu Kršan. Struktura rada sastoji se od pet poglavlja. Prvo poglavlje donosi kratki pregled bogate istarske povijesti, koja predstavlja polazište različitosti kojima se Istra diči. Istra jest posebna po mnogočemu, a na tim je vrijednostima moguće ostvariti brojne prednosti. Drugo poglavlje analizira pitanje

¹ Michael Haralambos, *Kultura i identitet* u: *Sociologija – teme i perspektive*, Zagreb 2002., str. 884.

² Daniela Angelina Jelinčić, *Globalizacija i hrvatski identitet*, *Hrvatski iseljenički zbornik, Godišnjak Hrvatske matice iseljenika*, 2001., str. 213.-217.

³ op.cit. Michael Haralambos, str. 885.

identiteta i što navedeni pojam predstavlja. Također, donosi osvrt na tekst Sandre Švaljek o regionalnom identitetu Istre koji autorica dijeli na politički, gospodarski i kulturni, s tim da posljednji element ističe kao najreprezentativniji u budućem razvoju i korištenju postojećih potencijala. Treće se poglavlje općenito bavi kulturnom baštinom, dok četvrto analizira nematerijalnu kulturnu baštinu koju autor stavlja u fokus osobnog interesa. Analiziranje nematerijalne kulturne baštine, u vidu dvoglasja tijesnih intervala, ali i drugih glazbenih fenomena Istre, veliki je izazov autoru. Navedeno poglavlje razotkriva brojne zablude koje se nameću prosječnim poznavateljima prilika, a jedno od njih je tzv. „istarska ljestvica“. Također, donosi podjelu na glazbene fenomene Istre, ali i prijedloge kako se iste može kvalitetnije valorizirati. Peto poglavlje donosi pregled fenomena nematerijalne kulturne baštine s posebnim osvrtom na općinu Kršan. Analizira se stoljetna prisutnost narodnog stvaralaštva, posebno kroz obitelj Zlatelu te problematika govornika vlaškog jezika u Šušnjevići i okolici. U tom je poglavlju autor insajder i autsajder, kao istinski nositelj žive tradicije narodnog glazbovanja, prenositelj na mlađe generacije, ali i promatrač i istraživač. Na kraju rada slijedi zaključak.

Rad objedinjuje pregled proučene literature i osobnih znanja stečenih dugogodišnjim analiziranjem nematerijalne baštine. Korištena je opća, stručna literatura, znanstveni radovi, enciklopedijska građa, polustrukturirani intervju te osobna iskustva istraživanja baštine. Pri pisanju su korištene metode parafraziranja, citiranja, deskripcije, metode kompilacije, klasifikacije, upotreba dijalektičkih metoda i kritičkog promišljanja.

1. KULTURNA POVIJEST ISTRE

S obzirom na tematiku ovog završnog rada, nemoguće je izbjeći pregled bogate istarske povijesti. Ipak u ovome je radu važnije progovarati o lokalnom i regionalnom identitetu te će se povijesni pregled prikazati u sažetom obliku.

Kada se promišlja i navodi pojam Istra bitno je napomenuti da će se analizirati dio poluotoka koji većim dijelom pripada Republici Hrvatskoj u sastavu Istarske županije. Dakako, postoji osviještenost o necjelovitosti Istre koja obuhvaća područja triju država i to Hrvatske, Slovenije i Italije. Zbog praktičnosti, rad će se usmjeriti na hrvatski dio poluotoka. Pritom, valja imati na umu da se u mnogočemu podudaraju vrijednosti i način života, i to na području koje nikada nije bilo objedinjeno. Istra je prostor multikulturalizma, interkulturalizma i susreta različitih entiteta i narodnosti još od vremena prapovijesti. Na tom su se području vodile teške bitke s ciljem osvajanja oskudnih dobara, ali i prostora, zbog povoljnog geografskog položaja i blizine Europi. Zbog zemljopisnog položaja, Istra je prirodno izolirano područje i zato je bila i ostala privlačna mnogima koji su je nastanili. Migracije su uobičajene i česte zbog brojnih razloga.

Ime Istra, dobiva od ilirskog plemena Histri o čemu postoje zanimljivi zapisi. Iz vremena ilirskih plemena postoji niz materijalnih znakova, ali i gradinskih naselja, odnosno utvrda, koji potvrđuju prisutnost Histra na ovim prostorima.⁴ Sulić navodi: *Već 177. Histri bivaju pokoreni od rimske vojske, osvojivši njihovu glavnu utvrdu, Nezakcij, koji se nalazi nedaleko Pule. Pod vlašću cara Augusta, Istra je pripojena pokrajini Regio Venetia te svi stanovnici dobivaju rimsko građansko pravo.*⁵ Kasnije su se izmjenjivale rimske i bizantske vlasti čiji se utjecaji i danas prepoznaju. Prve dolaske Slavena spominje se u sedmom stoljeću pri naseljavanju središnje Istre, posebno ruralnih područja. Bizantska vladavina završila je porazom Karla Velikog 774. Od 788., uspostavom franačke vlasti, Istru sve više naseljavaju brojna slavenska plemena na opustjelim prostorima, dok su gradska središta pod romanskom upravom. Franačka je vlast u potpunosti promijenila društvene odnose te uvela feudalizam.⁶ Uz slavenske skupine, u Istri se nastanjuju i druge etničke skupine iz svih dijelova Europe.

⁴ Tone Peruško i dr., *Knjiga o Istri*, Zagreb 1968., str 13.-14.

⁵ Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976., str. 28.

⁶ Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti*, Pula 1996., str. 28.

Iz 804. baštinimo informacije s Rižanske skupštine, gdje se predstavnici gradova žale franačkim vlastima o postupcima vojvode Ivana i naseljavanju Slavena na istarsku zemlju. Ovaj podatak potvrđuje rani dolazak Slavena te njihov rastući položaj. Utjecaji Rimljana, kasnije talijanskih i njemačkih vlasti isprepliću se tijekom cijele povijesti Istre. U 12. stoljeću, Venecija je postigla dugo očekivani cilj stavljanja zapadne obale poluotoka pod svoju vlast. Četiri političke snage bile su prisutne u 14. stoljeću što govori o velikom interesu za ovu malu regiju. Tadašnji akvilejski patrijarh uvelike je ovisan o Veneciji, a 1420. Mlečani okupiraju teritorij, da bi se 1445. u potpunosti odrekli svjetovnih prava. Pazinskom su knežijom upravljali gorički grofovi, kasnije Habsburgovci. Devinski grofovi gospodarili su istočnom Istrom i Rijekom, a kasnije je to područje podređeno Habsburgovcima.

U gradovima te na obali služilo se isključivo latinskim jezikom, u novije vrijeme talijanskim. Ludwig Steindorff navodi kako je istroromanski i danas prisutan u Istri, nastao iz vulgarnog latinskog jezika⁷, dok Fučić navodi: *Istra se od 11. st. zajedno s kvarnerskim otocima i Hrvatskim primorjem razvija u središte glagoljske pismenosti i crkvenoslavenskog bogoslužja prema zapadnom obredu, dok uporaba latinskog ne nestaje u potpunosti. Još i danas se mnogobrojni glagoljski natpisi nalaze na zidovima mnogih crkava, prepunih glagoljskim grafitima.*⁸ Glagoljaštvo se prepoznaje kao jedan od najvažnijih elemenat razvoja slavenske, odnosno hrvatske kulture u razdoblju ranoga i razvijenoga srednjega vijeka⁹, a liturgijski jezik Slavena ostaje dugo prisutan na ovim prostorima. Također, za Slavene je važno postojanje Istarskog razvoda koji potvrđuje višejezični, višepismeni i višeetnički prostor te suživot različitih grupacija u Istri. Istarski razvod kao povijesni dokument, svjedočanstvo je pisano jezikom dijela istarskih Hrvata, dijalektom ekavske čakavice i danas rasprostranjene na područjima Istre. U tom se vrijednom dokumentu jezik spominje u kontekstu narodnog hrvatskog imena. Sve to bez dvojbe podupire tezu o pismenosti i raširenoj kulturi istarskih Slavena. Danas je poznato da je glagoljska pismenost bila vrlo raširena na područjima habsburških posjeda zbog, za Slavene, ponešto povoljnije klime. Dakako, ne smije se zanemariti raširenu glagoljsku ostavštinu, ali ni vrijednu baštinu ostalih naroda i etničkih skupina Istre. Na naseljavanja su uvelike utjecale provale Osmanlija pa

⁷ Steindorff Ludwig. "Der Istriche Landschied." *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, vol. 4. i 5., 2010., str. 44.

⁸ Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, Zagreb 1982., str. 25.

⁹ Darko Dukovski, *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, Pula 2004., str. 71.

stanovništvo iz južnijih krajeva dolazi na ove prostore, što organizirano, što samostalno. Radi se o uobičajenim i učestalim migracijama koje su karakteristične i u modernim vremenima na europskom tlu.

Do raspada Mletačke Republike poznati su brojni prevrati među najvećim strukturama vlasti. Uslijedila je kratka vlast Napoleonove Francuske, da bi potom Istra spala pod austrijske vlasti, do kraja Velikog rata. U vrijeme Monarhije istarski se Slaveni polako bude i nastaju naznake narodnog preporoda istarskih Hrvata i Slovenaca. Usprkos brojnosti ljudskih resursa, Slaveni su marginalizirani i obespravljeni. Bez postizanja svijesti o samima sebi budući razvoj izostaje. Uslijedila je pogubna fašistička diktatura, koja je podčinjavala *Sciave*¹⁰ i osporila pravo na opredijeljenost, kulturu, pismo i narodni govor. To je razdoblje teških životnih trenutaka te brojni intelektualci bježe u emigraciju zbog straha za život. Odlaze cijele obitelji. Takvo stanje traje do konačnog oslobođenja od strane Narodno oslobodilačkog pokreta Istre i borbe protiv fašističke diktature. Od 1945. Istra se nalazi pod jugoslavenskom vojnom upravom, izuzev sjeverne zone B, koja je pod angloameričkom. Kasnije Istra ulazi u sastav Jugoslavije. Od 1991. Istra se nalazi u sastavu Republike Hrvatske kao administrativno teritorijalna jedinica - županija.

Istra se zbližila u suživotu, iako on često nije bio lijep i romantičan kako djeluje iz današnje perspektive. Brojne su patnje Istrani podnijeli da bi nastale prisutne civilizacijske vrijednosti. Ipak, i danas je potrebno budno analizirati težnje okoline i doprinositi suživotu svih građana, s ciljem općeg razvoja Istre. Neovisno o tome što se većim dijelom povijesti zanemarivalo prisutnost slavenske komponente, Robert Matijašić navodi kako je *takav suživot dvaju narodnosnih činitelja – Hrvata i Talijana – dokumentiran, dakle, gotovo od samog doseljavanja Hrvata i nastavio se, s manjim prekidima i trzavicama do današnjih dana. Taj suživot je ono što Istru čini, u povijesnom smislu specifičnom i posebnom.*¹¹ Taj je suživot ostavio tragove na materijalnu i nematerijalnu baštinu, a ostavština različitosti danas predstavlja prednosti koje valja koristiti s ciljem razvoja istarskog stanovništva, neovisno o nacionalnom sastavu, vjeri i uvjerenjima, i s ciljem općeg razvoja Istarske županije i Republike Hrvatske. Različitost obogaćuje i to je pretpostavka budućeg razvoja Istre. Svakako, u

¹⁰ Slaveni

¹¹ Robert Matijašić, *Starija povijest Istre i neki njezini odrazi na novije razdoblje*, Društvena istraživanja, vol. 2, br. 4-5 (6-7), 1993., str. 569.-585.

tom se kontekstu ne smije zaboraviti i sve ostale narode koji su obitavali ili obitavaju u Istri, a čiji je utjecaj i danas vidljiv. Tek tada se može reći da je slika Istre cjelovita.

U tijeku svoje povijesti Istra je neprijeporno bila mali osebujni svijet, teško saglediv s bilo kojom od svojih etnokulturnih, društvenih, gospodarskih, političkih... stvarnih ili hipotetičkih cjelina. Ta je posebnost bitno obilježje u tijeku dugog trajanja dramatičnih stoljeća istarske povijesti. Premda neprijeporno postoji četrnaest stoljeća duga hrvatska etnokulturna sastavnica ona nije mogla ostati netaknuta od drugih utjecaja snažno nazočnih u tom graničnom prostoru¹², ističe Miroslav Bertoša.

¹² Miroslav Bertoša, *Istra, Jadran, Sredozemlje – Identiteti i imaginariji*, Zagreb 2005., str. 134.-135.

2. IDENTITET

U narednom poglavlju rad će se baviti identitetom. Predstaviti će se zašto je identitet važan, kako utječe na lokalne i regionalne poglede, koja je njegova uloga, kako se kreira, mijenja i prilagođava te kakva je uloga kulture u njegovoj kreaciji.

2.1. Teorijski obuhvat

Postoje različita objašnjenja identiteta. Prema Hrvatskoj enciklopediji identitet dolazi od njemačke *Identität*, odnosno od latinske riječi *Identitas*, a označava *istovjetnost, potpunu jednakost; odnos po kojem je netko ili nešto (npr. biće ili svojstvo) jednako samo sebi, tj. isto; skup značajki koje neku osobu (ili svojstvo) čine onim što jest*. Temeljno pitanje koje se postavlja *tko sam ja?*, a odnosni se na osobni – individualni identitet, odnosno *tko smo mi?* u društvenoj analizi identiteta.¹³

Koncept identiteta zasniva se na *pretpostavljanoj svijesti o poistovjećivanju s kolektivitetom (identifikaciji), čime se težište postavlja na subjektivne aspekte društvenog odnosa*, navodi Boris Banovac.¹⁴

Također mogući su višestruki identiteti, odnosno *osjećaj vlastitosti* i mogućnost izbora.¹⁵ Pojedinač istovremeno može imati i osobni i društveni identitet koji ga spaja s društvom, a istovremeno čini jedinstvenim. Identitet ne predstavlja isključivo osobni subjektivni stav već i *intersubjektivni element koji povezuje članove neke grupe*¹⁶ pa je stoga identitet susretište različitosti.

Orlić prema Köestlin navodi *da su termin identitet stvorile elite, među koje spadaju i sami etnolozi koji odabiru što će biti autentično, povijesno, ili izvorno, i što će biti sakralizirano folklorizacijom*.¹⁷ S navedenim se djelomično moguće složiti jer većina ljudi o identitetima najčešće ne razmišlja na svjesnoj razini, već tek potencijalno pri

¹³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26909> (06. lipnja 2020.)

¹⁴ Boris Banovac, *Društvena pripadnost, identitet, teritorij*, Rijeka 1998., str. 17.

¹⁵ Michael Haralambos, *Kultura i identitet u: Sociologija – teme i perspektive*, Zagreb 2002.

¹⁶ Banovac, op.cit, str. 18.

¹⁷ Ivona Orlić, *Istra kroz tri generacije: između svakodnevne konstrukcije identiteta i turističkog proizvoda*, Pazin 2013., str 35.

identifikaciji i utvrđivanju različitosti naspram drugih. Analiziranjem fenomena identiteta bave se obrazovaniji slojevi i moderni predstavnici društva, a ne nužno elite.

Uobičajeno se identitet pojašnjava kroz smisao pripadnosti, odnosno samosvijesti pojedinca o pripadanju određenoj skupini, koja se temelji na više ili manje objektivnim povijesnim čimbenicima. Također izvjesna je mogućnost slobodnog odabira, odnosno samoidentifikacije, u kojem pojedinac sam bira vlastiti identitet sukladno željama i potrebama.¹⁸

Može se reći kako je identitet važan čimbenik društvenih (kolektivnih) i osobnih (individualnih) stavova. Analizirajući vrijednosti identiteta i djelovanje društva, može se reći kako je identitet promjenjiv element koji se konstruira u skladu s društvenim potrebama. Društva se mijenjaju i oblikuju vlastite identitete, iako u tom procesu često dolazi do potreba za vraćanje „starih vrijednosti“, posebno u ugrožavajućim situacijama globalizacije. Identitet nam pomaže u razumijevanju nas samih, ali i okoline u kojoj se nalazimo. *Razlikuju se velike i male zajednice u kontekstu identiteta. Specifičnosti male zajednice (selo, župa) fizički su kontakti, izražavaju sudjelovanje u istoj kulturi, dok se pripadnici velikih zajednica (regija, država) međusobno ne poznaju, iako u mislima čine zajednicu*, navodi Orlić prema Čapo Žmegeč.¹⁹ Identiteti su višestruki i slojeviti, posebno u društvima koji se nalaze u procesu destabilizacije.²⁰ Tada se često poseže za analiziranjem identiteta.

*Identitet je složeno pitanje ponajprije jer se identitet javlja kao problem tek kada on više nije nešto što dolazi samo od sebe. U tom smislu pitanje identiteta tipično je moderno pitanje.*²¹ Tradicionalna društva ne razmišljaju o identitetu, to je nešto što je normalno, što se podrazumijeva i živi, dok su moderna društva suprotnost tome. U tom smislu o identitetima se raspravlja kada postoji ugroza. No, identitet je i političko i ideološko pitanje pa se može analizirati temeljem dijelova koje se ističe i dijelova koje se zanemaruje.

U našim očima naš identitet neodvojiv je od onog što se nama čini najvažnije. Naš identitet izražava dio nas koji se nama najviše sviđa i na koji se mi oslanjamo kako bismo sebe izgradili. A koji je to dio nas koji nas u vlastitim očima najbolje i bitno

¹⁸ loc.cit.

¹⁹ ibidem, str. 36.

²⁰ loc.cit.

²¹ Alan de Benoist, <https://www.azoo.hr/images/goo/Identitet.pdf>, str. 1. (06. lipnja 2020.)

definira? Upravo je to pitanje na koje tražimo odgovor kada se pitamo o svojem identitetu, smatra Alain de Benoist.²² Može se reći kako je navedeno istinito, budući da se društva često poistovjećuju s njihovim „najboljim“ elementima, čime sudjeluju u kreaciji identiteta.

O identitetima promišlja moderan i obrazovan čovjek koji ima potrebu interpretirati vlastito društvo te pojašnjavati fenomene vlastite zajednice i sebe samoga. Tradicionalna društva, kao što je prethodno spomenuto, svoje identitete žive bez previše promišljanja i pitanja. Identiteti predstavljaju elemente s kojima se društva stapaju i razlikuju od drugih. Razlikovanje je vrlo važan element društvenih identiteta. Identitet je neodvojiv od kulture i upravo kulturni identitet predstavlja najznačajniji element identiteta, iako ne i jedini. Kulturu samu po sebi možemo promatrati kao ukupnost načina života nekog društva sa svim njezinim podjelama, mislima, stavovima, vrijednostima, stvaralaštvom, ali i potrebama. Identitet se može definirati i kao osjećaj vlastitosti, priča o sebi, koja nastaje procesom socijalizacije pojedinca u društvu. Može biti unutarnji i vanjski, kako mi sami sebe doživljavamo i kako želimo da nas drugi vide, i kao takav, identitet predstavlja proces koji je u razvoju, koji je progresivan i promjenjiv. Osim što predstavlja izraz čovjekova mjesta u svijetu, on može predstavljati i bogatstvo različitih osobnih subidentiteta koji zadovoljavaju potrebe pojedinaca.

Istra je kao regija prepoznatljivo mjesto višestrukih etničkih identiteta, u skladu s navedenim povijesnim činjenicama Istre i istarskog stanovništva. Kada se promišlja o kulturnom identitetu Istre, prosječan stanovnik bi vjerojatno naveo da se radi o različitim elementima poput:

- jezika (čakavska narječja, istroromanski, istriotski, vlaški - istrorumunjski)
- kulturne baštine – materijalna i nematerijalna
- građevina, spomenika, lokaliteta
- žive tradicije (narodno stvaralaštvo)
- mentaliteta
- rukotvorina
- gastronomije
- načina života i slično.

²² ibidem, str. 2.

Na vrijednosti identiteta nesumnjivo utječu i vrijednosti zajednice i ljudski potencijali, poznate osobe, simboli, suveniri, prirodne ljepote i raznolikost i slični čimbenici koji nas okružuju. Identiteti predstavljaju žive i kompleksne elemente sklone promjenama. Da je to tako, svjedoče promjene koje su se događale, a koje se i dalje događaju u istarskoj tradicijskoj glazbi.

2.2. Regionalni identitet Istre

Slijedi poglavlje koje je posvećeno regionalnom identitetu Istre temeljem članka Sandre Švaljek, objavljenog u zborniku radova *Susreti na dragom kamenu*. Švaljek članak započinje citiranjem Menema koji navodi: *Identiteti se ne pronalaze onako kako je faraonova kći pronašla Mojsija u grmlju. Identitet se izgrađuje. Izgrađuje se svakoga dana i svakoga trenutka u danu.*²³ Švaljek simbolički koristi izjavu bivšeg argentinskog predsjednika koji plastično pojašnjava kako je identitet promjenjiva pojava koju je potrebno svakoga dana i svakoga trenutka izgrađivati.

U članku se navodi kako isticanje pojedine regije kao posebne i specifične nema prevelikog smisla jer je svaka regija, grad ili država posebna na svoj način. Ipak, Istra je posebna hrvatska regija i to zbog njezina položaja, značaja i prirodnih bogatstava.²⁴ Također, posebna je zbog blizine razvijenih dijelova Europe, gospodarske razvijenosti, izostanka ratnih zbivanja u Domovinskom ratu, jedna je od prvih regija koja u skladu s modernim europskim tendencijama budi svijest o vlastitom regionalnom identitetu. Švaljek prema Steineru navodi kako u Europi dolazi do *ponovnog oživljavanja regija kao ekonomskih entiteta i promotora ekonomskog razvoja.*²⁵ Ponovno oživljavanje regija dolazi u kontekstu postojanja relativno mladih država čije su preteče bile regionalno organizirane u društvenom, gospodarskom i političkom smislu. Postavlja se pitanje da li je to nešto novo ili se primjenjuje ideja koja je bila na snazi i koja društvu nije strana? Švaljek ističe kako se radi o zanimljivom vremenu, kada se na državnom nivou stvara i organizira tek osamostaljena hrvatska država, dok se istovremeno javlja fenomen osviještenja regija u čemu Istra prednjači. Pritom, Švaljek navodi kako je regijama potrebno dati dovoljno prostora za nesmetan rad koji uključuje razvoj

²³ Sandra Švaljek, Regionalni identitet Istre, *Susreti na dragom kamenu*, Pula 1994., str. 133.

²⁴ ibidem, str. 133.-134.

²⁵ ibidem, str. 134.

političkog, gospodarskog i kulturnog identiteta. On će pritom biti od velike važnosti za opći razvoj nacionalne države, a istovremeno će se izolirati eventualne separatističke ideje o odcjepljenju Istre od Hrvatske.²⁶ Takve težnje nisu iznimka, ali ni pravilo. Ipak pretežito se javljaju kao etnocentristički fenomen u predizbornom periodu. Pobude za takvim činom možebitno su razumljive, no na tu temu neće biti osvrtnja jer se dotiču političko ideološke sfere kojom se rad ne bavi. Zadaća ovoga rada je prvenstveno analiziranje i vrednovanje nematerijalne kulturne baštine Istre i njezin utjecaj na identitet Istre.

Švaljek ističe da je Istra poluotok te granično i periferno područje Hrvatske, prostor bogat različitostima, od prirodnih do društvenih fenomena na kojima su se stoljećima izmjenjivali vladari i vlasti. Za prevlast su se učestalo borili Romani, Slaveni i Germani, dok su prisutne nacionalne ili etničke grupacije ostavile dubok trag budućim generacijama. Vidljivo je to u promjenama nacionalnog sastava, jezika, prometne povezanosti, kulturnoj orijentaciji, gospodarskom razvoju, stupnju urbanizacije i mnogočemu drugom. Hrvatska je preko Istre stupila u suradnju sa Zajednicom Alpe - Adria i Europskim savezom, što dodatno otvara mogućnosti za buduće suradnje i komunikacije. Švaljek dodaje kako ljudska bića na putu do zrelosti, u mlađoj dobi bez pogovora prihvaćaju utjecaje na koje nailaze, no u zrelijoj dobi započinje samopromišljanje, samoidentifikacija, razvoj i unapređenje vlastita identiteta. Također, prema Maineru i Weberu ističe kako su *njezini stanovnici svjesni svoje vlastite individualnosti, ali trebaju se saživjeti sa svojim identitetom, identificirati svoje prednosti i slabosti, uočiti šanse koje im se pružaju i rizike koji im prijete te tada odrediti svoj cilj i najbolje razvojne puteve za dolazak do tog cilja.*²⁷ *Identitet je pretpostavka svakog razvoja, svijest o sebi stvara mogućnost da se upravlja sobom,* ističe Švaljek.²⁸ Autorica navodi kako postoji opasnost od zloupotrebe identiteta ako pobija vlastiti nacionalni identitet, jer se regionalni i nacionalni mogu usporedno razvijati i živjeti zajedno. Jedan ne treba isključivati drugoga, već prihvatiti kao prednost po uzoru na najrazvijenije europske države (primjer Austrije i Štajerske). Regija i država mogu živjeti skladno bez da se umanjuju vrijednost ijedne. Identitet nije dovoljno izgraditi, njega je potrebno neprestano nadograđivati u skladu s nastalim promjenama.

²⁶ loc.cit.

²⁷ ibidem, str. 135.

²⁸ loc.cit.

Švaljek dalje u članku navodi kako se regionalni identitet Istre može analizirati kao raščlambu političkog, gospodarskog te kulturnog identiteta Istre.

Vežano uz politički identitet Istre, navodi kako je trend da se u suvremenim političkim zbivanjima težnju regija često koristi kao protutežu centralističkim odlukama vlasti, u ovom slučaju odlukama Zagreba. Težnje su također stavljene na potrebu za autonomnim upravljanjem vlastitih dobara, *razvoju odozdo*²⁹, kako navode Steiner i Sturn, jer se ovdje bolje razumije ono „što nama treba“. Takvo upravljanje nije bilo u duhu bivše socijalističke države pa se politička promišljanja u tom smjeru bude i traže promjene u načinu upravljanja zemljom. Švaljek ističe kako je u tom kontaktu potrebno izdvojiti politikantske rasprave i raditi na konkurenciji među regijama, gospodarskom jačanju, a ne političkom, ali i otkrivanju razvojnih mogućnosti s ciljem općeg napretka.

Švaljek navodi kako je gospodarski identitet Istre važan i potreban kako bi se omogućilo dodatno razvijanje gospodarstva zbog svih njezinih građana, ali i ostatka države. Isključiva orijentacija na turizam nije najbolja opcija za sve građane, već se nameće potreba sustavnog promišljanja o izgradnji novog gospodarskog identiteta i to po načelu *bottom up*.³⁰ Takva bi se razvojna politika trebala zasnivati na konceptu strukturne konkurentnosti prema specifičnim potencijalima koje regija posjeduje. Osim razvoja turizma, Švaljek smatra da je potrebno izjednačiti međuregionalne nejednakosti poticanjem *određenih segmenta poljoprivrede i srodnih prerađivačkih djelatnosti*, izbjegavanjem *agresivnog masovnog turizma*, uvođenjem *prihvatljivijeg mekog turizma*, razvijanjem ruralnog razvoja te specifične i prepoznatljive agrikulture koja bi bila u simbiozi s *enološkim i ekološkim turizmom, ljudskim i edukacijskim potencijalom, edukacijskim i istraživačkim centrima domaćeg i međunarodnog karaktera* te razvijanjem *nove visoke tehnologije*.³¹ Brojnim se specifičnostima može stvoriti prednost u odnosu na masovni turizam koji nije u suživotu s održivim trendovima očuvanja prirodne i kulturne baštine. Masovni turizam ima sve veći negativan utjecaj na stanovništvo u brojnim životnim segmentima.

Najizraženiju dimenziju predstavlja kulturni identitet Istre koji je plod bogatog kulturno povijesnog nasljeđa. Od spomeničkih vrijednosti očuvanih starih gradova, urbanih struktura u kombinaciji s pejzažem, arhitekture pa do izvorne narodne kulture

²⁹ Sandra Švaljek, op.cit., str. 136.

³⁰ ibidem, str. 138.

³¹ loc. cit., str. 138.-139.

i različitih oblika tradicija kojima Istra obiluje. Kulturni identitet može poslužiti kao najvažniji element istarskog identiteta, s tim da se predlaže odabir simbola, znakova i slogana, temeljem kulturnih fenomena, koji bi predstavljali razumljive oblike komunikacije s drugima. Jelinčić navodi da su kulturni identiteti postali *nestabilni i lako promjenjivi* zbog različitih utjecaja. Može se reći da je važno raditi na izgradnji vlastitih, stabilnih kulturnih identiteta da bi se prihvatilo tuđe, a bez utjecaja na vlastiti.³² Švaljek smatra da Istra ima velike mogućnosti i prednosti u budućem regionalnom razvoju, ako prepozna svoje prednosti i nedostatke, slabosti i vrijednosti te ako osvijesti vlastiti identitet kao potencijalni prosperitet Istre i Republike Hrvatske.

S obzirom na istarske prilike, kao zanimljivost, može se istaknuti popis stanovništva iz 2011. (slika 1), ali i oni raniji iz 2001. i 1991., koji ukazuju na povećanje regionalnog izjašnjavanja u Istarskoj županiji. Prema slici 1. vidljivo je da se, prilikom popisa stanovništva 2011., veliki postotak žitelja Županije opredijelio regionalno, što potvrđuje jačanje regionalnog izjašnjavanja.

Slika 1. Regionalna opredijeljenost - popis stanovništva 2011.

(Izvor: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/istrijana-tri-puta-vise-nego-na-popisu-2001-godine-20121217/print>, 25. svibnja 2020.)

Pitanjem istarskog identiteta bavili su se brojni znanstvenici i svi autori donose različito viđenje, navodeći kompleksnost problematike. Promatranje istarskog identiteta nije moguće na površnoj razini, valja poznavati povijesni kontekst i zbivanja na poluotoku. Također, važno je razumjeti da je Istra susretište različitih etničkih grupacija i nacionalnosti koje na ovim prostima žive i djeluju, u relativnom suživotu.

³² Daniela Angelina Jelinčić, *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Zagreb 2010., str. 21.

Potrebno je istaknuti da su tijekom dugoga vremena talijanski i njemački krugovi, kao i inteligencija, bili nadmoćni u odnosu na slavenske (hrvatske i slovenske), ali i druge, koji su kasno zašli u proces nacionalnog osvještavanja. Samim time, bili su izvan mogućnosti utjecaja na društvene, gospodarske i političke procese. Snažan otpor asimilacijskim tendencijama istarskih Slavena, pružilo je obrazovano svećenstvo na čelu s biskupom Jurjom Dobrilom, kasnije i drugi. Obrazovanje istarskih Slavena bilo je nužno, potrebno i korisno, kako bi se smanjile mogućnosti prisilne akulturacije, samim time i gubitka identiteta mnogobrojnih istarskih Hrvata i Slovenaca. Ni drugi nisu bili oslobođeni tih pokušaja, a do uključenja Istre u hrvatski prostor, na ovim se prostorima odvijala *tisućljetna podijeljenost među različitim državama*.³³

Boris Banovac smatra kako je na pitanje identiteta utjecala upravo njihova međusobna uvjetnost, uslijed *političke dominacije stranaca koja je postojala sve do novijeg vremena. Jedini način opstanka bila je međusobna tolerancija naroda koji su živjeli u Istri*.³⁴ Svakako je suradnja u suživotu bila na djelu. Banovac navodi da, kada je riječ o teritorijalnoj dimenziji identifikacije u Istri, valja razlučiti segmentiranje osobnih i kolektivnih identiteta, i to: *lokalnog, regionalnog i nacionalnog*.³⁵ Kada spominje regionalizam, Banovac ističe *pokret i ideologiju koji zastupaju ideju o preraspodjeli državne moći na razini regija, a u socijalnom smislu je zasnovan na subnacionalnoj identifikaciji na određenom prostoru*.³⁶ Orlić primjerice navodi da je sklonija definiciji regionalizma kao naglašene, možda i pretjerane ljubavi prema vlastitoj regiji (prema Leksikonu migracijskog etničkog nazivlja).³⁷

Sandi Blagonić ističe da je u vrijeme bivše države pojam Istrijan *politički nevidljiv, za razliku od desetljeća kasnije*.³⁸ Navodi i da se radi o politički induciranim diskursima kroz svojevrsno natjecanje čime se dovodi do stvaranja novih značenja. Istrijan i Istranin s vremenom poprimaju potpuno različita značenja.³⁹ Blagonić obrazlaže kako je *naziv Istrijan dijalekatski naziv za Istranina, a proistekao je iz romanskog jezičnog utjecaja*.⁴⁰ Može se reći da Istrijan/Istrijan kod rezidenata

³³ Boris Banovac, Društvena pripadnost, identitet, teritorij: sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri, Rijeka 2008., str. 116.

³⁴ ibidem, str. 118.

³⁵ ibidem, str. 121.

³⁶ ibidem, str. 123.

³⁷ op.cit, Ivona Orlić, str. 172.-173.

³⁸ Sandi Blagonić, Istrijani vs. Istrijani: Dihotomizacija nominalnih i virtualnih identiteta u procesu političke mobilizacije periferije, *Problemi sjevernog Jadrana*, 2011., str. 111.

³⁹ Blagonić, op.cit, str. 22.

⁴⁰ ibidem, str. 46.

označava regionalnu/zavičajnu pripadnost neovisnu o nacionalnosti (Hrvat, Talijan, Slovenac, ...), dok Istranin označava istarskog Hrvata. Banovac smatra kako su u svakodnevnom životu stanovnika Istre kulturna različitost i multietničnost neosporna obilježja istarske zbilje, no prema njemu to ne znači da se identiteti po toj osnovi mogu svesti na etnički identitet, u smisli narodnosnog identiteta.⁴¹ Prema Banovcu je primjerenije da se istrijski identitet promatra kao zavičajni identitet, kroz socijalnu i teritorijalnu dimenziju, pored etničkih i nacionalnih koji su prisutni u Istri.

Može se reći da je regionalno izjašnjavanje dobrim dijelom potaknuto kao odgovor na globalizaciju i predstavlja složene procese, ali je istovremeno važno naglasiti da se ovaj rad tek usputno, krnje, zbog boljeg razumijevanja, bavi političkim i društvenim segmentima istarskog identiteta. Najvažnija uloga ovoga rada je, prije svega, analiza uloge nematerijalne kulturne baštine i njezin utjecaj na identitet Istre. Taj je utjecaj značajan i nije zanemariv, a uključuje nastale i međusobno povezane hibridne elemente nematerijalne kulturne baštine i nematerijalne kulture u Istri.

⁴¹ op.cit, Boris Banovac, str. 125.

3. KULTURNA BAŠTINA

Procesi kulturne razmjene postoje otkad postoji i kultura. Svaka se kultura u svijetu oblikovala kontinuiranim procesom uzimanja i davanja. Kultura je fenomen koji se konstantno razvija, to je živi identitet. Ona je dinamičan model, a pokušamo li je ukalupiti u statičan oblik, prestat će postojati kao izvor inspiracije, navodi Jelinčić prema Schoutenu.⁴²

Navedeni citat savršeno opisuje razumijevanje za kulturu i u paraleli s tradicijskom (narodnom, folklornom) kulturom (kao i s ostalim oblicima kulture), ona uistinu živi i djeluje na tim slobodnim principima. „Problem“ nastaje kada se takvu kulturu stavlja u manifestacijske okvire i kada se pod utjecajem diletanta („autoriteta“) prikazuje „izvornu“ - „autentičnu“. Tada joj se često oduzimaju ili dodaju elementi ili nameću pravila pod opravdanjem „*to ni nikad tako bilo*“. Tako se kreatora ograničava, ometa i tjera na funkcioniranje van manifestacijskih prikaza. Po tom su principu brojni vrsni interpretatori i kreatori isključeni zbog nemogućnosti slobodnog izražavanja.

No što je kultura? Kultura predstavlja *skup vrijednosti, vjerovanja, ponašanja, simbola, (npr. tradicija, običaji, odijevanja i umjetnosti) i oblika naučenog ponašanja lokalne zajednice. Može biti definirana i kao način života koji društvo dijeli, a koji se prenosi s generacije na generaciju i za koju se smatra da je tipičan za određenu društvenu skupinu. Ona pokriva mnogo aspekata života zajednice, kako prošlih tako i sadašnjih. Kada govorimo o prošlosti, ona se odnosi na pitanje baštine, a taj pojam uključuje prenošenje s prošlih na sadašnje generacije. On uključuje jedinstvena prirodna, povijesna i kulturna postignuća određenog područja i ljudi koji na njemu žive, koja se pamte ili čuvaju kako bi ih sadašnje i buduće generacije mogle iskusiti*, navodi Jelinčić prema Metalki.⁴³ Kultura svakako simbolizira i ljudske misli (stavove, norme, vjerovanja), materijalnu razinu (proizvod, djelovanje), rad (proizvod, ponašanje i djelovanje), život zajednice (duhovne i materijalne razine) i stvaralaštvo (umjetnička djela, artefakti, kulturni proizvodi).⁴⁴

Naime, pojam baštine u složenom izrazu „kulturna baština“ jasnije odražava suvremeno shvaćanje da je riječ o dobrima koja je sadašnji ljudski naraštaj naslijedio

⁴² Daniela Angelina Jelinčić, *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb 2008, str. 26.

⁴³ loc.cit.

⁴⁴ ibidem, str. 31.

od ranijih generacija, što onda uključuje i obvezu da se ta ista dobra u najvećoj mogućoj mjeri zaštite i očuvaju za buduće generacije. Drugim riječima, pojam kulturne baštine naglašava ideju skrbništva, tj. zaštite materijalnih i nematerijalnih dostignuća ljudske kulture ne samo na dobrobit i uživanje sadašnjeg naraštaja nego također i budućih ljudskih generacija. Riječ „baština“ nadalje implicira da se radi o vrijednostima koje nadilaze uske nacionalne okvire unutar pojedinih država te su od značenja za cjelokupno čovječanstvo, navodi Šošić.⁴⁵

Potrebno je naglasiti da je kulturna baština važan element identiteta uže i šire ljudske zajednice. Kako je prethodno već spomenuto, pojam kulturne baštine uključuje ne samo materijalne oblike kulturne baštine, već i nematerijalne rezultate ljudske kulture. Stoga je usvajanje koncepta kulturne baštine, suvremeno razumijevanje da pored tradicionalne zaštite spomenika kulture, postoje određene tradicije, sposobnosti, običaji i obredi koje se također moraju zaštititi, sačuvati, očuvati.

Materijalna kulturna baština redovito se dijeli na pokretna i nepokretna dobra, ali ta podjela više nije cjelovita jer ne utječe na vlasništvo nad objektom, kao objektom vrijednog zaštite. Pokretna kulturna dobra mogu obuhvaćati gotovo sve predmete koji imaju veze s ljudskom kulturom i umjetnošću, poput slika i skulptura, ali i predmete primijenjene umjetnosti i zanata poput nakita, alata i liturgijskih predmeta, drevnog novca, starih knjiga i slično. Pored povijesnih građevina, kulturno dobro je i arheološko nalazište. Prema modernom razumijevanju, sve su arhitektonske cjeline uključene i zaštita se širi na okoliš zgrade, poput prostornog kontekst u kojem imovina nalazi kulturno dobro.

Nematerijalna kulturna baština se sastoji od plesova i drugih umjetničkih izvedbi, glazbe, nošnje, tradicionalnih znanja i vještina, vjerskih obreda i slično. U principu prirodnu baštinu treba razlikovati od kulturne baštine. Kulturna baština, kako i sam termin kaže, mora imati vezu s ljudskom kulturom, odnosno mora nužno nastati kao rezultat ljudskog djelovanja. Stoga paleontološki ostaci, minerali, špilje i drugi fenomeni prirodne baštine nisu uključeni u kulturnu baštinu. Međutim, razlika između kulturne i prirodne baštine ne može se uvijek jasno definirati. Na primjer, ponekad može biti upitno pripadaju li ljudski ostaci kulturnoj ili prirodnoj baštini. Slično je s povijesnim parkovima i vrtovima i takozvanim „kulturnim krajolicima“, ali to su dijelovi

⁴⁵ Trpimir M. Šošić, Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51, 4/2014., Split 2014., str. 833.- 860.

prirode koji su nesumnjivo bili izloženi ljudskom utjecaju i djelovanju pa se njihovo uključivanje u kulturnu baštinu čini opravdanim.⁴⁶

U nastavku rada, pažnju će se usmjeriti na nematerijalnu kulturnu baštinu, odnosno njezine oblike za koje autor smatra da su nedovoljno prepoznati i cijenjeni s obzirom na specifičnu umjetničku vrijednost. Spomenuto uključuje nematerijalne oblike narodne kulture proizašle iz tradicijskog glazbovanja (vokalno, instrumentalno). Važno je naglasiti kako je autor istovremeno insajder i autsajder, budući da i sam predstavlja „živog“ nositelja obje glazbene prakse (temperirane i netemperirane), dok istovremeno istražuje i kritički promišlja tradicijske fenomene.

Određeni autori, poput Lidije Nikočević, jasno artikuliraju problematiku koja proizlazi iz terminologije nematerijalna kulturna baština te se zalažu za upotrebu sintagme nematerijalna kultura. Nikočević vješto iznosi problem koji generira terminologija baština te navodi: *Za razliku od baštinskog okvira, koji je prvenstveno fokusiran na reprodukciju, više pozornosti bi se posvetilo procesima, također i onima koju nastaju upravo sad.*⁴⁷ Sporno i problematično je to što se u isti „koš“ stavlja „baština“, kao kultura koju je potrebno sačuvati (zaštititi) i „živa tradicija“ kao nematerijalna kultura koja egzistira i u skladu sa živućim promjena mijenja svoje oblike. Što se primjerice istarske tradicijske glazbe ili tradicije zvončara tiče, bilo bi poželjno poticati živost tradicije u skladu sa suvremenim trendovima, po uzoru na Škotsku, Irsku, Francusku i sl. Ondje se prakticira jasna osviještenost kako potreba žive tradicije ne zanemaruje ili isključuje kulturnu baštinu. Na taj je način kultura postala dijelom živog organizma, primjenjiva svakodnevno. To se posebno ističe kroz folk/etno glazbu koja je izuzetno popularna u srednjoj i sjevernoj Europi, dok se istovremeno njeguju i drugi oblici iz spektra nematerijalne kulturne baštine.

⁴⁶ Trpimir M. Šošić, op.cit.

⁴⁷ Lidija Nikočević, Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti. *Etnološka tribina*, 2012. str. 9.

4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA ISTRE

Prema konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, termin nematerijalna kulturna baština označava *vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje s prirodom i svojom poviješću koja im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. U svrhu ove Konvencije u obzir se uzima isključivo ona nematerijalna kulturna baština koja je u skladu s postojećim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima, kao i potrebama uzajamnog poštivanja među zajednicama, skupinama i pojedincima i koja je u skladu s održivim razvojem.*⁴⁸

U istoj Konvenciji, odnosno u članku 2. konvencije navodi se: *Nematerijalna kulturna baština, kako je definirana u stavku 1., manifestira se, među ostalim, u sljedećim područjima:*

- (a) usmena predaja i izričaji, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine*
- (b) izvedbene umjetnosti*
- (c) običaji, obredi i svečanosti*
- (d) znanje i vještine vezani uz prirodu i svemir*
- (e) tradicijski obrti.*⁴⁹

Sukladno članku 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, NN 151/03; NN 157/03, Ispravak) *nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom ili na drugi način, a osobito:*

- *jezik, dijalekti, govori i toponimika, te usmena književnost svih vrsta*

⁴⁸ https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/VO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.M.ultilateralni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bastine.pdf (08. lipnja 2020.)

⁴⁹ ibidem, (08. lipnja 2020.)

- *folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote*
- *tradijska umijeća i obrti.*

Kao zemlja bogata nematerijalnom kulturnom baštinom, Hrvatskoj je potreban kvalitetan sustava zaštite i očuvanja uz promicanje suradnje. Također naglašava se potreba za zaštitnim mjerama kroz suradnju s potpisnicama UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.

S područja Istarske županije, na popisu kulturnih dobara nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske nalaze se: Konjička igra Trka na prstenac (Barbanština), Tradicijska pučka igra Pljočkanje (Svetvinčenat), Labinska skupina govora (labinska cakavica), umijeće pripreme tradicijske slastice Pazinski cukerančić (Pazinština), glazbena praksa violine i bajsja u Istri (Sjeverna Istra), Rovinjska bitinada, umijeće izgradnje rovinjske batane i žminjski govor, dok se na Reprezentativnom popisu nematerijalnih kulturne baštine čovječanstva pri UNESCO-u nalaze Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja (slika 2), Mediteranska prehrana (uključivši i druga mediteranska područja Hrvatske), umijeće suhozidne gradnje (uključivši i druga jadransko - dinarska područja Hrvatske) te Ekomuzej Batana iz Rovinja koji se nalazi na UNESCO-vom Registru dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta. Tu su i brojni drugi nespomenuti fenomeni.

Slika 2. Vela sopela i Kršonski balon.

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan)

Neupitno, nematerijalna kulturna baština predstavlja važnu poveznicu i identitetski simbol koji se manifestira kod pojedinih skupina temeljem iskustva, znanja i vještina koje su naslijedili od prošlih generacija. S obzirom na kulturološku različitost Istre, jezik igra važnu identifikacijsku ulogu koja međusobno povezuje i razdvaja ljude. U Istri gotovo svako selo, svako mjesto i svaki kraj njeguje različiti jezik (dijalekt), s tim da se u lokalnim sredinama i dalje izrazito njeguju lokalni dijalekti. Može se reći da je to svojstveno ruralnim, perifernim dijelovima Istre, u odnosu da urbanija područja (gradovi i mjesta), iako i u tim sredinama dijalekt ima veliki utjecaj na jezik zajednice.

Samo na području općine Kršan, mjestu života i djelovanja autora, postoji nekoliko varijacija dijalekata i to: ijekavski čakavski (Kršan, Čepić, Kožljak, Potpićan...), ekavski čakavski (Plominština, Plominska zagora, Stepčići) i vlaški, tzv. istrorumunjski jezik (Šušnjeвица, Brdo, Nova Vas i okolna sela) što određuje mještane prema jezičnim mikrolokacijama. Može se istaknuti da svako mjesto s te male istarske općine njeguje različite mentalitete, navike i običaje koji su većim dijelom nasljedstvo predaka, životnih navika i običaja. Također svako područje njeguje različite osobitosti i interese za pojedine oblike kulture.

Primjerice, centar tradicijske kulture na Kršanštini (vokalne, instrumentalne i plesne) od davnina su selo Lazarići, mjesto rođenja i djelovanja najcjenjenijeg istarskog izrađivača narodnih glazbala, Ivana Fonovića Zlatele (1878. - 1947.). Zlatela je bio vrsni *sopac* (svirač) i *kantador* (pjevač) te izrađivač raznih rukotvorina upotrebljivih u domaćinstvu, ali i izrađivač istarskih narodnih glazbala (vele sopele, mih, volarice, duple mišnjice...). Stariji mještani spominju ga u superlativima: „zvijezda svoga vremena“, osobu koju se slušalo i od kojeg se učilo. Njegovo ime danas nosi kršansko kulturno-umjetničko društvo (KUD), koje je osnovao i pokrenuo neumorni zaljubljenik u tradicijsku glazbu, također vrsni izrađivač tradicijskih glazbala, Valter Primožić. Upravo je na slavnim temeljima Zlatele, kršanski KUD otkinuo iz zaborava, utihnulu i obezvrijeđenu tradicijsku pjesmu, glazbovanje i ples predaka te je dalje prenosi mlađim generacijama. Danas KUD Zlatela predstavlja društvo s uvjerljivo najmlađim nositeljima specifičnog dvoglasnog pjevanja i sviranja, u netemperiranim tijesnim odnosima, koje je gotovo utihnulo na Kršanštini od kraja Drugog svjetskog rata pa do kraja devedesetih godina 20. stoljeća.

4.1. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja

Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja je folklorni fenomen koji najkompleksnije živi na lokalnom i regionalnom prostoru Istarske i dijela Primorsko - goranske županije, ali i u nekim drugim dijelovima svijeta (Italija, Azija, Afrika). Dvoglasje predstavlja splet različitih susreta kultura, pretežito slavenske i romanske, barem što se istarskih prilika tiče (na Primorju i otocima je drukčije stanje). Dvoglasje kakvo danas poznajemo rezultat je kretanja i miješanja kultura te preuzimanja i razvijanja različitih utjecaja na istarsko - primorskom području. Radi se o naturalnom tonskom nizu od šest tonova, bar što se tiče većine podtipova dvoglasja (četiri podstila prema prijavi na UNESCO registar).

Takvo se glazbovanje često navodi kao tzv. „istarska ljestvica“, no terminologija ne odgovara dvoglasnim fenomenima iz više razloga. Istarsku ljestvicu je ustanovio Ivan Matetić Ronjgov, poznati kompozitor, koji je težio postavljanju tonske strukture pomoću pet različitih ljestvica, a radi lakše upotrebe starinskog napjeva u klasičnoj glazbi. Dakle prvenstveno radi pokušaja „imitiranja“ napjeva za zbarsko pjevanje te stvaranja umjetničke glazbe na temelju narodnog pjevanja (npr. izvedbe *Ćaće moj*, *Malo mantinjade v Reke na palade* i slično). Davanje vrijednosti starinskom napjevu i izvođenje na svjetskim pozornicama temeljna je namjera Matetića Ronjgova, u vjeri da će je time izbaviti iz zaborava. Međutim, stvorene su nedovoljno precizne ljestvice u odnosu na prirodno dvoglasje i donose pokušaj strukturiranja korištenjem modernih glazbenih sustava. Kao takve, korisne su samo u umjetničkoj glazbi, što predstavlja devijaciju, odnosno pokušaj imitacije. Nadalje, takve ljestvice nisu upotrebljive u „svakodnevnom“ izvođenju i pjevači ih ne koriste jer je dvoglasje nemoguće relevantno zapisati notnim zapisom. Za takvo što, potrebno je prilagoditi tonski sustav, odnosno promijeniti frekvenciju između tonova glazbala. Terminologija „istarska ljestvica“ je nametnuta pretežito od kadrova koji su nedovoljno informirani o ovom fenomenu, a prihvatljivi su tim više što nosi naslov istarska. Za takvu se ljestvicu ne može reći da je ljestvica (ne sadrži strukturu od osam tonova) već prirodni tonski niz od šest tonova. Dakle, radi se o kombinaciji od šest nepravilno strukturiranih tonova koji uvijek zvuče drukčije ovisno o početnoj frekvenciji unisone kadence, ali i o izvođačima. Također ne može se smatrati isključivo istarskom jer isti fenomen postoji i u drugim dijelovima

svijeta. Problematiku tzv. Istarske ljestvice iznijela je uz brojne druge i Ruža Bonifačić. Često se pretjeruje u svojatanju kulture, iako je ona jedinstveni rezultat komunikacije među kulturama i narodima. Između ostaloga, razmjenom kultura je i ova tradicija razvila brojne specifičnosti i podstilove, što se često predstavlja kao „izvorno“ i „autentično“. Tradicijska kulturna je rezultat miješanja različitih komunikacija među narodima u različitim vremenima, da bi danas postigla oblik koji poznajemo. To je kreativni proces u nastajanju, proces koji valja razvijati i nadalje. Kada tradicija jednom prestane biti društveno potrebna, tada započinje proces njezina izumiranja. Tradiciju (nematerijalnu kulturu) nije potrebno zaštititi, već čuvati i živjeti je sa svrhom. Dok ima praktičnu vrijednost, ona će živjeti, rasti i razvijati se, poprimajući drukčije oblike u skladu s kontinuitetom promjena. Savršeno je to pojasnila Jelinčić: *Ona je dinamičan model, a pokušamo li je ukalupiti u statičan oblik, prestat će postojati kao izvor inspiracije.*⁵⁰ Postoji bojazan da se takvo što dogodi u budućnosti, budući da ju manifestacijski prikazi konzerviraju u naumu prikaza „izvorne tradicije“. Jedina trenutna mogućnost su relevantni nosioci te iste tradicije koji je suočavaju, uobličavaju i suprotstavljaju s modernim glazbalima u vidu etno glazbe. To su primjerice etno glazbeni sastavi Veja, Šćike, Vruja, Dario Marušić i Marino Kranjac.

U obrazloženju rješenja za uvrštavanje Dvoglasja tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja na Listu zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske, a kasnije i za uvrštenje u UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, navodi se da je to kompleksan stil tradicijske glazbe koju nalazimo i izvan područja Istre i Hrvatskog primorja, ali upravo na ovom području on živi najkompaktnije. U svojoj osnovi dvoglasje se zasniva na tijesnim (netemperiranim) tonskim odnosima i karakterističnoj boji tona, koja se kod vokalne glazbe postiže snažnim pjevanjem djelomice kroz nos. Unutar stila tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja svojim se specifičnim glazbenim značajkama izdvajaju četiri podstila: kanat, tarankanje, bugarenje i diskantno dvoglasje. Tipična glazbala na kojima se izvodi dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja su: sopele, sopile, mih, pive, dvojnice, šurle i dvožica tamburica (Cindra), navodi Orlić prema izvorima Ministarstva kulture Republike Hrvatske.⁵¹ Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja

⁵⁰ Daniela Angelina Jelinčić, *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb 2008., str. 26.

⁵¹ <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650> (22. lipnja 2020.)

predstavlja hrvatski naslov, dok je engleski prijevod *Two part singing and playing in the Istrian scale*. Može se reći kako engleski prijevod dodatno zbunjuje i iznenađuje.

Radi se o tradiciji koja obuhvaća nekoliko podstila istarskih glazbenih izraza.⁵² Opće je prihvaćeno da je pjevanje na tanko i debelo najizvorniji oblik tog izraza, no to ustaljeno vjerovanje ima poveznicu s tendencijom vremena u kojem je Smotra⁵³ pokrenuta, 1968. U poslijeratnom vremenu nakon 1945., dvoglasje (pjesma, ples, svirka, nošnja) je simbol dokazivanja hrvatstva Istre te su brojni pojedinci, ali i skupine, aktivno sudjelovali u takvim aktivnostima. Najistaknutiji su u tome bili svirači sopela, Mene Markulin (Dinko Miletić) i Bepo Markoc (Josip Miletić), Labinjani koji su za te potrebe priključeni kazališnoj skupini Otokar Keršovani.

Prema projektu koji je pri UNESCO-u „zaštito“ ovo specifično glazbovanje, navodi se *Unutar dvoglasnog pjevanja postoji nekoliko podstila koje definiraju njihove specifične glazbene karakteristike i nositelji*.⁵⁴ To su:

1. **Kanat** izvodi prvenstveno hrvatsko stanovništvo, ali u prošlosti je bilo ukorijenjen u istrorumunjskim selima podno planine Učke te u nekim slovenskim selima na području Kopra. Ista se tehnika koristi u mantinjadama iz Šišana i pjevanju *alla bugarissa* u Balama, uz istro-mletački dijalekt. Kretanje melodijskih dionica je u netemperiranim tercama s trenucima u unisonu, dok je kadenca uvijek unisono. Često (mada više u prošlosti) donji je glas za oktavu viši i prema tome se oba glasa kreću u sekstama i oktavama, a to je redovita praksa i kada pjevaju muški i ženski glas. Tek u tom slučaju pjevanje se naziva na *tanko i debelo*. U današnje vrijeme prevladava pjevanje u tercama (pretežito muško ili žensko samostalno pjevanje), a drugi glas se često zamjenjuje ili udvostručuje malom sopelom. Kanat dakle obuhvaća različite oblike i kombinacije koje su pjevači često individualno razvijali i usavršavali da bi istaknuli specifičnost i svojevrsnu različitost.
2. **Tarankanje** (taranjkanje) se proširilo u cijeloj Istri i Hrvatskom primorju i na neki način oponaša zvuk sopela. To se izvodi na tri različita načina: a) bez riječi, samo pomoću karakterističnih slogova (ta-na-na, ta-na-ne-na, taj-ta-na-naj, ta-ra-ran, itd.) kombinirajući pjevani tekst s karakterističnim slogom, c) kao izvedbu

⁵² <https://youtu.be/VF5GgPozi8s> (22. lipnja 2020.)

⁵³ Smotra narodne glazbe i plesa Istre

⁵⁴ UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/RL/two-part-singing-and-playing-in-the-istrian-scale-00231> (08. lipnja 2020.)

popraćenu instrumentom (najčešće uz mih). Na otoku Krku tarankanje se gotovo u pravilu izvodi isključivo vokalno, dok su u Istri češće kombinacije s instrumentima (mih, sopele, harmonika, ...).

3. **Bugarenje** se raširilo preko Ćićarije, kako među hrvatskim stanovništvom tako i među pripadnicima vlaškog stanovništva u Žejanama. Još nakon Drugog svjetskog rata bilo je također prisutno u slovenskom selu Golac. U ovom substilu, koji je danas najugroženiji, dva glasa su u netemperiranim uskim intervalima blizu sekunde i umanjanim tercama, s unisonim trenucima i unisono u završetcima gdje se jedan od glasova dodatno pomakne za sekundu ili tercu niže.

Bugarenje je u prošlosti bilo vrlo rašireno dok ga postepeno nisu zamijenili drugi stilovi izvođenja (na *tanko i debelo*, dvoglasje u tercama). Tako se primjerice mogu istaknuti izvedbe pojedinih pjesama na Filipanštini, u selu Orbanići, kod pjevača i grupe prijatelja *Toneta Livega*⁵⁵ (primjer pjesme Udarala banda). Tone Livi u više je navrata istaknuo da su upravo tako pjevali njegovi stariji, ali da su oni (mlađa generacija) prešli na „noviji“, moderniji stil izvođenja jer im je potonji zvučao čudno u odnosu na okolinu u kojoj su se kretali. Vrlo sličan stil pjevanja se i danas njeguje u nekim dijelovima Hrvatske i Bosne što potvrđuje kretanje kultura i migraciju novog stanovništva u Istri.

4. **Diskantno dvoglasje** osobito je po tome što se u njemu izmjenjuje prevladavajuće kretanje dvaju glasova u protupomaku s povremenim bordunskim odnosom. Ovaj stil danas živi kod talijanskog stanovništva Galižane i Vodnjana, dok je u Rovinju i Balama iščeznuo. Specifičnost bordunskih odnosa ne pojavljuje se kod slavenskih izvođača, već izrazito u romanskom pjevanju (danas u Vodnjanu i Galižani). Prema Marušiću, to je najstariji oblik vokalnog izvođenja u Istri. Za Galižance se može reći kako njeguju i kombinaciju diskantnog dvoglasja s instrumentalnim izvođenjem piva⁵⁶ (šurle), koje su zajedničko glazbalo romanskog i slavenskog stanovništva. Može se reći da se radi o razmjeni dviju dominantnih kulturnih stilova, romanskog i slavenskog.

⁵⁵ Tone Vitasović Livi – legendarni harmonikaš i tradicijski glazbenik, otac popularnog pjevača Alena Vitasovića

⁵⁶ pive (u Galižani) ili šurle (u ostatku Istre, negdje roženice) - na mijehu se koriste pretežito kod romanskog stanovništva Galižane – glazbalo s odvojenim cijevnim sustavima i jednojezičnim piskima.

Zaključno, sva četiri podstila dvoglasja u pojedinim se slučajevima kombiniraju s glazbenim instrumentima (slika 3), a to su sopele/sopile ili roženice, mih, pive, dvojnice, šurle (aerofona glazbala) i dvožica tambura (dvosložni kordofon - Cindra).⁵⁷ Posebno je zanimljivo što navedeni instrumenti u Istri dolaze u različitim vremenima naseljavanja i miješanja kultura i stanovništva, da bi danas predstavljali „izvorna“ glazbala ovih prostora. Također, valja istaknuti kako je teško odrediti granice među stilovima jer se često miješaju i isprepliću.

Slika 3. Narodni instrumenti Istre

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan, obrada autora)

Nadalje, Istra je višetnička, multikulturalna i bogata kulturnim nasljeđem zahvaljujući migracijama stanovništva te snažnoj kulturnoj rasprostranjenosti i načinu života. To je nešto što baštinimo i što obogaćuje istarski poluotok. Na tim temeljima valja ustrajati, u tome smo posebni i jedinstveni, to je naše najveće bogatstvo. U skladu s time, pod ostalim tradicijskim napjevima ili glazbenim izražavanjima pažnju valja usmjeriti na istarsku tonalitetnu tradiciju u vidu zaštićene glazbene prakse violine i bajsja u Istri i rovinjske bitinade.

4.2. Glazbena praksa violine i bajsja u Istri

Druga je istarska tradicija tonalitetna. Ceribašić navodi: *U prošlosti je bila vezana za sjevernu Istru, obalu i nekoliko većih mjesta u unutrašnjosti da bi danas bila*

⁵⁷ <https://ich.unesco.org/en/RL/two-part-singing-and-playing-in-the-istrian-scale-00231> (22. svibnja 2020.)

prisutna u gotovo cijeloj Istri. Tipičan instrumentalni sastav ove tradicije su gunjci sastavljeni od violine i dvostrunog bajsja, ali se tim glazbalima mogu pridružiti, a violinu i zamijeniti, klarinet i dijatonska harmonika. Repertoar koji izvode je pretežno plesni. Obuhvaća polke, valcere, šaltine, šetepaše, mazurke, mafrine, cotiče, balo di kušin, balune i dr., ali i pjesme u plesnom metru i ritmu te marče (koračnice). Važno je, međutim, istaknuti kako dvije istarske tradicije - tradicija tijesnih intervala i tonalitetna tradicija - ne supostoje odijeljeno već su veoma često kompleksna cjelina. Plesni žanrovi i glazbala jedne i druge tradicije međusobno su umreženi (...) pojedine folklorne skupine snažni su baštinici obiju istarskih tradicija, što je također važan argument u prilog shvaćanju o nedjeljivosti i jedinstvenosti istarske tradicije, unatoč poveznicama prvoga sloja s tradicijom na području Hrvatskog primorja, a drugoga s tradicijom slovenskih i sjevernotalijanskih pokrajina.⁵⁸ Snažni nosioce obje tradicije, su Folklorno društvo Pazin iz Pazina i KUD Ivan Fonović Zlatela iz Kršana te brojni pojedinci koji njeguju takve glazbene prakse. Vjeran je primjer tome *Polka bistra*, u izvedbi majstora obje tradicije, Marina Kranjca i Emila Zonte.⁵⁹ Budući da ovakva tradicija, pretežito, po prirodi pripada živim oblicima tradicijskog glazbovanja koji se njeguju u neformalnim⁶⁰ skupinama, uobičajeno, tradicijski glazbenici istražuju vlastitu glazbu i pridodaju različita instrumentalna rješenja. Tako se skupini gunjaca s vremenom pridružuju klarinet i dijatonska harmonika *Trieština* (slika 4), koje se često osporava prema klišeiziranim pravilima Smotri, dok u svakodnevnim praksama takve glazbene suradnje djeluju u suživotu kao živa tradicija naroda. Sasvim je uobičajeno da glazbenici uvode inovacije, kako bi kreativnošću potakli daljnje stvaralaštvo.

U tonalnoj tradiciji nepravedno je zapostavljena usna harmonika koja popularnost opetovano potvrđuje na susretima organića u Gračišću, a koja je niz godina prisutna na ovim prostorima. Također, i harmonika klavirka koja je svojevremeno bila glavni poticaj sviračima u želji da „staru sopelu“ istrgnu iz zaborava i daju joj novi značaj. Poznati su brojni istarski virtuozni koji su prije 50 i više godina svirali sopelu uz harmoniku, poput Ivića Lazarića Šimona iz Lazarići (1968. odlazi u San Francisco s obitelji), Franka Kosa iz Kapelice (Labin), Alfia Konovića iz Jurićev kala (Barban) i brojni drugi. Tada je bilo običajno na sopeli pratiti ondašnje glazbene

⁵⁸ Naila Ceribašić, *Istarska glazbena i plesna baština / The Istrian Music and Dance Heritage*. 43. međunarodna smotra folklor / 43rd International Folklore festival, ur. Zorica Vitez, 2009., str. 18. - 21.

⁵⁹ <https://soundcloud.com/mario-11-1/polka-bistra> (08. lipnja 2020.)

⁶⁰ skupine neograničene pravilima Smotri ili kulturno umjetničkih udruga

uspješnice poput *twista*, *polki*, *rock and rolla* ili druge vrste, no to danas izaziva zgražavanje, jer nije izvorno pa je stoga i neprihvatljivo. Takvo promišljanje dovodi do oduzimanja prava na kreativnost i stvaralaštvo. Sve što nema prizvuk „starog“, neprihvatljivo je.

Slika 4. Violina, bas, klarineti i diatonska harmonika Trieštinka

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan, obrada autora)

4.3. Rovinjske bitinade

Prema dostupnim informacijama Ministarstva kulture u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske navodi se: *Bitinada je vokalna glazbena vrsta talijanske zajednice i kulturnog prostora grada Rovinja. Posebnom je čini originalan način harmoniziranja pratnje u pjesmama koje predvode solisti. Jednom ili dvojici vodećih pjevača pridružuje se skupina od petnaestak ili više bitinadura, koji oponašaju zvukove glazbala zamišljenog orkestra-gotovo neizostavno kontrabasa, gitare i mandoline, a uz njih i drugih glazbala. Vjeruje se da je bitinada nastala među rovinjskim ribarima. Glazbeni oblici koji se koriste u bitinadi najčešće su u ritmu valcera ili koračnice.*⁶¹ Bitinada pripada tonalnoj glazbenoj praksi, jednako kao i glazbena praksa violine i bajs. Brajković navodi, *slično pjevanje postoji i u nekim krajevima Italije (Ligurija,*

⁶¹ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=391681896> (08. lipnja 2020.)

Piacenza, Toskana i Sardinija), ali i u drugim zemljama (Gruzija) pa se može sumnjati da je bitinada u Rovinju nastala slijedom kulturne razmjene informacija i to možda od strane rovinjskih mornara ili posjetitelja Rovinja. Izuzev Rovinja, takav se oblik vokalnog izvođenja ne njeguje u drugim dijelovima Istre. Navedeno je značajno jer je prihvaćeno kao kulturno dobro Republike Hrvatske, upravo zbog posebnosti izvođenja i prostorne komponente na kojoj se njeguje.

5. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA OPĆINE KRŠAN

Slijedi, odabirom autora, prikaz najvažnijih elemenata nematerijalne kulturne baštine s područja općine Kršan koji snažno utječu na kreiranje identiteta na tim prostorima. To je svakako već spominjano dvoglasje tijesnih intervala koje u tom kraju ima duboke korijene, a danas se najintenzivnije manifestira kroz rad KUD-a Ivan Fonović Zlatela iz Kršana. Potom slijedi prikaz kulturno - jezične baštine Istrorumunja u Šušnjevići s okolnim selima te predstavljanje novog Interpretacijskog muzeja Vlaški puti. Kao prilog, istaknut je intervju s Vivianom Brkarić, predsjednicom udruge Spod Učke. Od nematerijalne baštine se ne smije zaboraviti vještinu izrade *krafa*, autentične slastice Kršanštine ili pak različite varijacije čakavskih narječja, no time se rad neće posebno baviti.

5.1. Od Zlatele do KUD-a Zlatela

KUD Ivan Fonović Zlatela iz Kršana osnovano je 1997. na pedesetu godišnjicu obilježavanja smrti Ivana Fonović Zlatele, vrhunskog majstora, izrađivača i svirača narodnih glazbala iz sela Lazarići (slika 5). Njegovo ime danas ponosno nosi lokalni KUD iz Kršana. Zlatela predstavlja *šoronome*, odnosno obiteljsko ime jedne velike obitelji koja je ostavila neizbrisiv trag na nematerijalnu kulturnu baštinu Kršanštine i Istre. No, po čemu je Zlatela tako poseban? Po mnogočemu može se reći. Prije svega, valja istaknuti značaj pojedinaca za njegovanje nematerijalne kulture (glazbene u ovom slučaju) koja se gromoglasno širila kršanskim selima, posebno u Lazarićima koji su od starine mjesto njegovanja *konte*, *sopa* i *tonci* (pjesme, svirke i plesa). Na isti način pojedinci i danas čine razliku i njeguju, odnosno žive tradicijsku glazbu. Vrhunski svirači tradicijskih glazbala u prošlim su vremenima bili zvijezde svog kraja, ljudi od poštovanja i uvažavanja. Budući da je tada, u vremenu u kojem je živio *Ive Zlatelov*, tradicijska glazba predstavljala jedni oblik glazbene zabave, tada je razumljivije poštivanje glazbenih znalaca poput *barba Iveta*. Ivan Fonović Zlatela (1868. – 1947.) bio je vrhunski *marangon*⁶² i izrađivač narodnih glazbala, od kojih se danas veliki broj

⁶² stolar

nalazi u Americi. Autoru rada su u brojnim prilikama istarski narodni svirači prepričavali kako su njihovi roditelji i oni sami pješke odlazili u Lazariće kod Zlatele, bilo po sopele, piske ili bačve. Mnogi u kućama sebično čuvaju Zlateline sopele kao podsjetnik na neka prošla sjetna vremena, a Lazarići i Zlatele utkani su u kolektivnu svijest brojnih pojedinaca. Osim po sopolama i drugim glazbalima, Zlatela je bio poznati stolar koji je drvenim uporabnim predmetima olakšavao tešku svakodnevicu brojnih istarskih obitelji. Stariji kažu da su njegov otac Ivan i djed Tomažo također izrađivali narodna glazbala. Mještani sela ga se rado sjećaju nazivajući ga *barba Ive Zatelov*, što je bilo lakše izgovoriti nego Zlatela.

Sopele (slika 6) je izrađivao od različitih komada drveta, na ručnom tokarskom stroju, a najviše od *busola* (šimšir) i po tehničkim se karakteristikama razlikuju od

glazbala drugih izrađivača. Uz obaveznu *bačvicu* na *veloj sopeli*, karakteristične su i po pet rupa na prebiraljci, dok je većina mlađih izrađivača preuzela varijantu s dodatnom šestom rupicom na velikoj sopeli. Zlatelskim sopolama svojstven je jedinstveni, vrlo karakterističan i ugođen zvuk. Njegove sopele, na koja je i sam otpratio brojne svatove, svirao u svečanim i *fešnim* prilikama, danas se nalaze u San Franciscu. Iako se dvaput ženio i imao dvanaestero djece, nitko nije naslijedio njegov dar za izradu glazbala.

Slika 5. Ivan Fonović Zlatela

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan)

Generacija svirača rođena dvadesetih i tridesetih godina prošloga st. dobro se sjećaju značaja koji je Zlatela imao na Labinštini i u Istri. Mnogi tvrde da su Zlatele i Šimoni (Lazarići) bili najveći i najznačajniji. Kao potvrdu tome znaju reći "*ma oni su ti bili prvi, oni su sopli i kantali caru va Beč*", "*takovih je tuka bilo malo kako ča su bili oni*", "*boljih od njih ni bilo*" i sl. Naznake da je to istina, može se pronaći u dokumentima

austrijskog zapisivača (Ludwig Karl Moser, 1908), koje je Lidija Nikočević ustupila društvu, a temeljem kojeg se kasnije revitalizirao običaj „*pirevanja na Kršonščini*“.

Osim po sopelama, Zlatele su bili predvodnici modernoga pa su već dvadesetih godina nabavili prvu harmoniku *na batone*, popularnu dijatonsku harmoniku *trieštinu*. Dolaskom novih glazbala, „stare sopele“ polako gube na značaju, a *pleši po kućah* se sve više prakticiraju uz *trieštinu*. *Sopci* koji su na Kršanštini među prvima prakticirali nova glazbala su Romildo Fonović Zlatela, Ermenegildo Fable Jeroš i nešto kasnije Ivić Lazarić Šimon.⁶³ Potonji je s obitelji 1968. napustio rodni kraj i nastanio se u San Francisku. Upravo je on bio poznat po uparivanju „nespojivih glazbenih praksi“ – sopele i harmonike trieštine, dajući „staroj sopeli“ novu vrijednost. Njegove snimke, koje nastaju po dolasku u Ameriku, predstavljaju izuzetnu vrijednost i poticaj KUD-u za šire promišljanje tradicijskih glazbenih praksi.

Slika 6. Vele sopele od Zlateli

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan)

Zlatela je, kao što je prethodno istaknuto, ostavio duboki trag na žitelje Kršanštine, ali su *sop i konta* gotovo utihnule odlaskom Ivića Lazarića Šimona u Ameriku. Tek se u rijetkim prilikama, i to pretežito u obiteljskoj intimi, u Kršanu moglo čuti njegovanje tradicijske glazbe i pjesme. Ipak ostalo je strahopoštovanje prema Zlatelama i njihovoj ostavštini pa se stariji svjedoci i danas prisjećaju nezaboravne mladosti i organiziranih *pleši po kućah*. Šezdesetih godina prošlog stoljeća u Kršan je

⁶³ Valter Primožić i Branimir Šajina, *Vrime je... Nasluhajmo... Zaspimo... Zakantajmo*, Sveti Ivan Zelina 2007., str. 127.

iz Ivanošići (Trget) doselio Đordano Višković Uk, poznati sopelaš i narodni pjevač koji partnere svirače imao u drugim krajevima (Šumber i diljem Labinštine). Njegov će kasniji doprinos u radu KUD-a Zlatela biti nemjerljiv. Osim njega značajni su i Šumberci, Josip Lazarić Jures, pok. Čedomir Licul, pok. Josip Kucin i pok. Josip Klapčić Sopčić koji su nesebično težili da se KUD Zlatela organizira i započne s djelovanjem. KUD Zlatela Kršan je kao udruga osnovana 1997. na inicijativu ondašnjeg načelnika, Silvana Peršića te uz podršku OŠ Vladimira Nazora u Potpićnu. U vremenu od nekoliko desetljeća, koliko se na Kršanštini nije čula tradicijska glazba, pjesma ili plesalo *balon*, većina stanovništva nije znala napraviti ni korak plesa naših predaka, a to je za ondašnjeg načelnika bilo poražavajuće. Ipak, da bi do osnivanja društva došlo, bilo je potrebno pronaći adekvatne pojedince koji su sposobni realizirati takvu ideju. Kao najznačajnijeg i najkvalitetnijeg prepoznalo se, danas pok. Valtera Primožića (1953. – 2013.), i samog izrađivača narodnih glazbala iz Kršana. Primožić (slika 7) je početkom devedesetih krenuo s izradom suvenira po uzoru na Zlateline primjerke, ali se pokazalo da ti suveniri imaju veliki potencijal pa se Primožić upustio u dublje analize glazbala i učenje sviranja. U tome su mu najviše pomogli sopelaši Đordano Višković i pok. Čedomir Licul, barem što se tiče prvih skica glazbala, svirke i uštimavanja piskova. Kako je Primožić djetinjstvo proveo u Lazarićima, sjećao se pok. Ivića Šimona i

njegovih svirki na sopelama i trieštinki, a i sam je kao dijete imao priliku svirati, no to je odlaskom Šimona u Ameriku prestalo. Primožićeva želja za revitalizacijom Zlatelinih glazbala bila je toliko jaka, da je osim sopela rekonstruirao i sva druga glazbala iz *Ivetove* radionice.

Slika 7. Valter Primožić Stiskarjev

(Izvor: KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan)

Osim glazbala, krenuo je s istraživanjem gotovo zaboravljenih običaja, svirke i pjesme pa su nastale brojne snimke s relevantnim kazivačima iz okolice. Temeljem višegodišnjeg istraživanja, analiziranja i proučavanja dostupne stručne literature,

Primožić se osposobio i postao vrhunski poznavatelj nematerijalne baštine po pitanju glazbenog stvaralaštva, narodnih običaja i umijeća izrade narodnih glazbala i narodnih nošnji. Kasnije je u potpunosti predvodio projekt izrade narodnih nošnji koji je započeo 2000. Izabran je za prvog predsjednika društva i tu je funkciju obavljao sljedećih jedanaest godina. 2008. je funkciju prvog čovjeka društva preuzeo Leonardo Fable, a od 2009. do danas društvo vodi autor ovoga rada, no to je manje važno. Važnije je osobno iskustvo i svjedočanstvo revitalizacije tradicijske glazbe i pjesme u kojima od samih početaka sudjeluje. Od osnivanja društva do današnjih dana, KUD Zlatela je ostvario značajne, gotovo nevjerojatne pothvate kojima se rijetki mogu pohvaliti, no sve je to došlo uz puno truda, zalaganja i preklapanja više čimbenika u određenom vremenu i prostoru. Po osnivanju društva, oformljene su plesne i sviračke sekcije (u početku starija netemperirana tradicijska glazbala, kasnije i novija temperirana glazbala), te i ženska vokalna skupina Zlatelke i muški narodni pjevači. Najznačajnija osoba, od najvećeg poštivanja i autoriteta bio je upravo Primožić, koji je sposobnostima i sklonostima prema napornom radu, realizirao i predvodio brojne društvene uspjehe. Takovo što ne bi bilo moguće bez dobrog tima i kvalitetnih pojedinaca. S desna ga je pratio svirač Đordano Višković, a s lijeva Mate Despot, dugogodišnji voditelj plesnih sekcija, danas oboje umirovljeni počasni članovi društva. No, neće se ovdje opisivati što je sve Zlatela ostvarila jer za to nema potrebe, mnogo je važniji doprinos revitalizaciji gotovo zaboravljenih tradicija koje snažno utječu na kreiranje i osjećaj pripadnosti lokalnom i regionalnom identitetu. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja, kako se fenomen službeno naziva, ima dugotrajno uporište u sjećanju naroda i snažno utječe na identitet ovoga kraja temeljem navedenih simbola. Dvoglasje se na Kršanštini manifestira u vidu sviranja na narodnim glazbalima, i to na sopelama⁶⁴, mihu⁶⁵, mišnjicama, šurlama, duplim mišnjicama, volaricama⁶⁶ te kroz pjevanje na *tonko i debelo*⁶⁷ ili srodnim kombinacijama s unisonim finalisom⁶⁸. Ista se praksa djelomično manifestira i na vlaško stanovništvo Šušnjevice s okolnim selima. Dakako, ne smije se zaboraviti na narodnu nošnju koju se najčešće oblači prilikom javnih nastupa društva (smotre, susreti, manifestacije), a koja svojom pojavom snažno utječe pripadnosti identitetu pojedinih skupina. Ipak, stvari su kompleksnije, a što nije

⁶⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=nRnMM2xvB-c>, (22. lipnja 2020.)

⁶⁵ <https://www.facebook.com/watch/?v=183999125932113>, (22. lipnja 2020.)

⁶⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=61Vqus0xemY>, (22. lipnja 2020.)

⁶⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=yt8EBeqEbQg>, (22. lipnja 2020.)

⁶⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=HsHscpVWQtU>, (22. lipnja 2020.)

i ne može biti razumljivo svakom pojedincu. Stoga se često koristi različite pjesničke slobode, poput one Mije Mirkovića, kako *vele sopele svire već milijari lit*, što je pojedincima dovoljan znak, čak i utemeljenje u tisućljetnu postojanost sopela u Istri. To je daleko od istine, no sopele su u određenom vremenu uistinu istaknute kao simbol hrvatskog identiteta Istre, a uz njih je dokazivano Slavenstvo Istre nakon Drugog svjetskog rata.

Usprkos navedenome, KUD Zlatela je nakon nekoliko desetljeća tišine, uspješno revitalizirao simbole hrvatskog narodnog identiteta Istre i stvorio cijeli niz mladih nosioca narodne tradicije. Štoviše, dio tih nositelja ostvaruje daljnju, osobnu interpretaciju tradicijske glazbe, u fuziji s modernom glazbom čime nastaje novi proizvod, koji u budućnosti može postati prepoznatljiv simbol istarskog identiteta. To se prvenstveno odnosi na etno bend Šćike i individualne projekte pojedinaca.

5.2. Kulturno – jezična baština Istrorumunja u Istri

Neposredno, uz jezik i kulturu Istrorumunja, ovo se poglavlje bavi i multikulturalnošću, koja je uobičajena za stanovnike istarskog poluotoka. Multikulturalnost označava prožimanje i zajednički život više kultura, više oblika kulturnog života u jednoj sredini, zemlji ili državi,⁶⁹ čime se Istarska županija može podičiti u različitim oblicima, obzirom na višestoljetnu prisutnost različitih etničkih i multikulturalnih posebnosti žitelja. Jelinčić navodi kako je kulturna raznolikost osnova za definiranje multikulturalizma.⁷⁰ S obzirom na bogatu povijesnu ostavštinu nastalu uslijed miješanja različitih kultura na ovim područjima, kroz stoljeća je stvorena osobita tolerantnost prema nosiocima nastalih baština. Tolerantnost je bez sumnje s vremenom postala dijelom istarskog identiteta. Toleranciju je potrebno usustavljeno njegovati, posebno u vremenima devijantnih nacionalističkih tendencija. Na spomen Istrorumunja, većina laika promišlja o predstavnicima rumunjskog naroda nastanjenog u Istri, no odgovore na ova pitanja valja tražiti u širem kontekstu. Budući da je tema

⁶⁹ http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1huXRU%3D&keyword=multikulturalnost, (20. lipnja 2020.)

⁷⁰ Daniela Angelina Jelinčić, *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Zagreb 2010., str. 20.

kompleksna, ponajprije se valjalo upoznati s predmetom interesa. Autor rada s posebnim interesom analizira temu zbog neposrednog suživota s istrorumunjskim govornicima te joj pristupa pažljivo, umjereno i usredotočeno.

Zašto ih se naziva Istrorumunjima, koje su njihove specifičnosti i što krasi te samozatajne stanovnike Istre, pokušat će se odgovoriti u ovom poglavlju. Zbog čestih susreta i komunikacije s predstavnicima govornika, autor ponekad pristupa zaštitnički, zbog suosjećanja prema nastalim nepravdama. Na koje nepravde aludira autor bit će pojašnjeno u nastavku. Tko su Istrorumunji, kompleksno je pitanje koje iziskuje dodatna istraživanja. Nazivati stanovnike zajedničkim imenom, pod pretpostavkom zajedničke etničke odrednice, prema kojima se, u ovom slučaju Istrorumunji, sami s njom identificiraju, predstavlja dvosmjerno prihvaćanje. Prema tome, može se zaključiti kako se ovaj termin koristi na obostrano zadovoljstvo govornika i znanstvenika koji usustavljeno koriste navedenu terminologiju. No, da li je uistinu tako? Stanje na terenu donosi oprečne stavove. Usprkos usustavljenom terminu istrorumunjski - Istrorumunji, autor teksta će u daljnjem spominjanju govornika istrorumunjskog jezika koristiti termin vlaški i žejanski, a razloge će pobliže predstaviti u nastavku rada. Istrorumunjski, odnosno vlaški i žejanski (u daljnjem navođenju), jezici su koji spadaju u visoko ugrožene svjetske jezike te su uvršteni na listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, kao i na UNESCO-ov Atlas ugroženih jezika svijeta (*Atlas of the World's Languages in Danger*).⁷¹ Atlas ugroženih jezika UNESCO-a sadrži tri ugrožena jezika s područja Republike Hrvatske, a od toga dva s područja Istarske županije. Među 24 ugrožena jezika u sam vrh spadaju tzv. istrorumunjski na 13. mjestu, istriotski na 16. mjestu te arbanaški, s područja zadarske okolice, na 18. mjestu. U nastavku će se pažnja prvenstveno usmjeriti na vlaški i žejanski jezik te govornike tih jezika.

Vlaški i žejanski jezik, umjetnog nazivlja istrorumunjski, kao izraz, sastavljen je u romanistici i rumunjskoj dijalektologiji, a prihvaćen je od većine hrvatskih znanstvenika. Navedena se terminologija koristi na gotovo svim razinama usprkos brojnim suprotstavljenim mišljenjima. Istrorumunjski se smatra rumunjskim povijesnim dijalektom s najmanjim brojem govornika, a uzmicanje tog idioma, nastavlja se i danas u perifernim zaselcima na jugozapadnim područjima od Učke. U tim naseljima, stariji

⁷¹ <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2>, (20. lipnja 2020.)

se stanovnici njime služe osobito u obitelji, dok djeca s roditeljima i drugim stanovnicima sela najčešće govore hrvatski, navodi Kovačec.⁷² Više je razloga tome, što pojačava zanimanje za ovu tematiku. Većina govornika vlašskog i žejanskog jezika, s obje strane Učke, govori „Limba po vlaški odnosno limba po žejanski“ (govore po vlaški, odnosno po žejanski), koristeći se etnonimom. Prema informacijama sa stranice Očuvanje vlašskog i žejanskog jezika⁷³ doznaje se: *Vlaški i žejanski dvije su varijante onoga što većina lingvista smatra jednim te istim jezikom. Zbog povijesnih i zemljopisnih razloga govornici ovih varijanti samo su povremeno imali međusobne kontakte, tako da su se dvije varijante tijekom stoljeća razvijale neovisno jedna o drugoj, što je rezultiralo nizom fonetskih, leksičkih i gramatičkih posebnosti. Ipak, govornici obje varijanti mogu bez prepreka razumjeti jedni druge i međusobno komunicirati. Kao mnogi pučki jezici koji se koriste u svakodnevnoj usmenoj komunikaciji, ali ne i u formalnom kontekstu, vlaški i žejanski poznat je pod više naziva, od kojih spominjemo samo najčešće. U Žejanama (Žejân) govornici svoj jezik nazivaju žejanskim ("žejanski"), prema imenu samog mjesta. Ta je praksa vidljiva i u južnim selima (npr. "novošanski", "šušnjevski", "brijanski" itd.), ali ovi govornici također koriste zajednički termin i obično svoj jezik nazivaju vlaški ("vlaški").⁷⁴*

Vlaški i žejanski jezik povezani su sa zajednicom koja je u 15. i 16. stoljeću nastanila područje Šušnjevice, Nove Vasi, Letaja, Brda, Kostračana i druga okolna mjesta općine Kršan te Žejane, malo selo na sjeveru Učke. Neki su mišljenja kako su se naseljavanja dogodila u širem vremenskom razdoblju, od 13. do 17. stoljeća.⁷⁵ Nastanili su i dio otoka Krka uz mjesto Poljice i Dubašnicu, ali ondje jezik nije zaživio. Starijim mještana Poljica i okolnih sela je poznato da se u Poljicama i Dubašnici nekada pričalo krčkorunjski, što su samo čuli kao informaciju. To su autoru ispričali osamdesetogodišnjak i sedamdeset osmogodišnjak, cijenjeni tradicijski svirači s otoka. U prebjegu od navale Osmanlija, Vlasi ili Morlaci kako ih još nazivaju, potaknuti i od ovdašnjih zemljoposjednika, nastanjuju se i žive u suživotu s ostalim stanovnicima, pretežito Hrvatima čakavcima. Na ova područja doselili su iz sjeverne Dalmacije, već dvojezični, a to zaključuju lingvisti po riječima koje pronalaze u njihovu vokabularu. Ipak, iz različitih izvora doznaju se različite informacije. Neki rumunjski istraživači

⁷² August Kovačec, A. *Istrorumunjski-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula 1998.

⁷³ <http://www.vlaski-zejanski.com/hr/>, (29. svibnja 2020.)

⁷⁴ <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2>, (29. svibnja 2020.)

⁷⁵ Josip Miličević, *Rumeri, a ne Istrorumunji*, Liburnijske teme, 1996., str. 15.

navode da su u Istri došli direktno iz Rumunjske i to davno prije nego o tome postoje zapisi, no takve tvrdnje za sada nisu utemeljene.

Doseljenike se u tim naseljavanjima često nazivalo Vlah, Morlak, Ćić, bez obzira na vjersku i etničku pripadnost, što potvrđuju povijesni zapisi. Neki etnolozi dijele balkanske Vlahe na predstavnike navedene zajednice, dok se općenito vlahom smatra svakog novopridošlicu. Istrovlasli s područja Šušnjevica i okolnih sela jasno za svoj govor kažu da je vlaški, dok primjerice lokalno stanovništvo Labinštine i danas dijeli čvrsto uvjerenje kako su „preko Raše, Vlahi“ podrazumijevajući pod time „slavinsko“ stanovništvo nastanjeno u južnoj Istri.

Prema nekim izvorima, *lako pokretni Vlahi*, prelaze s jedne na drugu stranu (Osmansko carstvo - Mleci - Austriji) ovisno o prilikama, te se stoga ne može reći da dolaze u Istru iz Banata ili Rumunjske.⁷⁶ Lingvist Kovačec navodi kako su vlaški i žejanski jezik, najbliži dačkorumunjskom dijalektu, dok s drugim dijalektima nema previše sličnosti te uspoređuje s prarumunjskim jezikom.⁷⁷ *lako je njegova jezična povezanost s ostalim trima granama balkanskih romanskih jezika neosporiva, vlaški i žejanski dovoljno se razlikuju od njih na svim razinama lingvističke strukture - leksičkoj, fonetskoj/fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj, da je međusobna razumljivost s govornicima bilo koje od ostalih triju grana balkanskih romanskih jezika teška, ako ne i sasvim nemoguća. Zbog mnogo stoljeća odvojena jezičnog razvoja i utjecaja susjednih jezika, u vlaškom i žejanskom razvile su se strukturne i leksičke inovacije koje ga čine jedinstvenim. Nepostojanje povijesnih podataka o ovoj populaciji prije 11. stoljeća, nedostatak zapisa na njihovu jeziku prije 19. stoljeća te na dačkorumunjskom prije 16. stoljeća upućuju na to da ne treba očekivati uskoro jednoglasno rješenje zagonetke o porijeklu vlaškog i žejanskog jezika. doznaje se sa službenih stranica Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika.*⁷⁸

Tijekom stoljeća obitavanja u neposrednoj blizini drugih jezika poprima tuđa jezična obilježja. Na vlaškom i žejanskom ne nalazimo pisanih spomenika kao ni pisanih narodnih tekstova iz prošlosti, ali danas postoji cijeli niz priča i legendi zabilježenih modernim tehnologijama. Ovaj jezik preživljava u prirodnom dvojezičnom ili višejezičnom ambijentu, izvan institucija. Njegova je institucija obitelj, donedavno i

⁷⁶ ibidem

⁷⁷ August Kovačec, *Istrorumunjski-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula 1998.

⁷⁸ <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/o-porijeklu-jezika-1>, (29. svibnja 2020.)

zajednica. Kao živi organizam mijenja se s vremenom, što je uobičajeno svim jezicima. Posljednjih desetljeća pobuđuje zanimanje obrazovanog djela govornika za njihov govor i kulturu. Aktivni su na znanstveno istraživačkom polju u želji da doprinesu usporenju izumiranja, obnovi, drukčijem pogledu i valorizaciji jezika. Istraživački rad govornika vlašskog i žejanskog jezika vrijedan je podrške i pažnje. Njihovi projekti iz godine u godinu ostvaruju uspjehe, donose rezultate u revitalizaciji, zapisivanju, istraživanju te popularizaciji među mladima.

Šezdesetih godina, ova je odvojena zajednica brojala od 1250 do 1500 govornika, dok današnje procjene govore o jedva 150 aktivnih govornika koji su jezik naučili kao djeca.⁷⁹ U posljednjih desetak godina nije zabilježen niti jedan izvorni govornik koji je vlaški i žejanski jezik naučio kao dijete, a da mu je pritom to prvi jezik komunikacije. Takvo stanje prikazuje istinsku ugroženost jezika. Vlaški i žejanski su jezici sela, odnosno jezici obitelji, budući da van mjesta stanovanja komuniciraju drugim jezikom, pretežito čakavskim narječjem ili standardnim književnim jezikom. Posebice se to odnosi na govornike južnih krajeva, budući da su Šušnjevića i okolna sela prije izdvojena iz izoliranosti. Asfaltiranjem cesta, izgradnjom tunela, industrijskim napretkom i zapošljavanjem u urbanijim mjestima, prekida se višestoljetna izoliranost. Fluktuacijom stanovništva, dio govornika odlazi u urbana mjestima i u emigraciju, posebice u Sjedinjene Američke Države, Australiju i Kanadu. Prema autorima projekta Očuvanje vlašskog i žejanskog jezika doznaje se: *Izvornih govornika u Žejanama ima 53, od ukupno 134 stanovnika, dok gotovo četiri puta toliko, odnosno 195 govornika prve generacije živi van sela ili u emigraciji. U istarskim selima južnije, prema dostupnim informacijama, 80 do 100 govornika govori vlaškim jezikom, ali je manji postotak onih koji to čine tečno.*⁸⁰ Prijenos jezika s roditelja na djecu u klasičnom smislu nestaje zbog niza društvenih faktora te se prelazi na većinski jezik lokalnog stanovništva. Njegovanje s koljena na koljeno gubi izravni smisao. Iz susreta s mlađim govornicima doznaje se kako su ponosni na jezik svojih *nonića i nonica*, no sami tek ponešto znaju izgovoriti. Kažu kako nemaju potrebe budući da se njihovi roditelji uglavnom loše njime koriste, dok je van mjesta nefunkcionalan. Danas je gotovo nemoguće čuti mlade kako na javnom mjestu razgovaraju vlaškim i žejanskim jezikom, dok je prije 40 godina to bila uobičajena pojava.

⁷⁹ <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2> (20. lipnja 2020.)

⁸⁰ <http://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2>, (20. lipnja 2020.)

Vlaški i žejanski jezik, kao što je ranije spomenuto, spadaju u povijesni rumunjski dijalekt s najmanjim brojem govornika, no tu prestaje povezanost s Rumunjima i Rumunjskom. Višegodišnjim se polemikama nameće povezanost s Rumunjskom, a kao glavno obilježje koristi se nametnuto ime Istrorumunji. Nametnuto od koga? Uglavnom od rumunjskih istraživača. Govornici jezika nazive istrorumunjski i Istrorumunji smatraju spornima, bar oni koji o ovoj tematici imaju što reći.

Odgovor na ovo pitanje može se pojednostaviti po uzoru na Blagonića i Filipija koji dolaze do zaključka kako naziv Istrorumunji potječe od vremena rumunjskih istraživanja koja se na ovim prostorima obavljaju posljednjih 150 godina. Zanimljiva je upotreba ove kontroverzne terminologije, prvenstveno lingvistički postavljene, da bi se govornike označilo kao Istrorumunje. Zašto i iz kojih pobuda ostaje djelom nepoznato, usprkos sumnjama. Jedan od razloga je nekorektnost istraživača (posebno rumunjskih) i pokušaj dovođenja u vezu Istrorumunja kao prastanovnika Rumunjske, uz poistovjećivanje lingvističkih sličnosti s nacionalnim obilježjima.

Neosporno je da su vlaški i žejanski povezani s romanskim jezicima, ipak, isključivo s lingvističke razine. Milićević navodi kako se cijeli niz neistinitih tvrdnji prenosi i predstavlja istinitima.⁸¹ Prema Milićeviću, istraživači najviše manipuliraju činjenicama kroz tvrdnje da se radi o naseobini Rumunja, kao i da su došli s područja današnje Rumunjske, što je neistinita tvrdnja.⁸² Nadalje, nametanje terminologije Istrorumunji ili Ćići pogrešna je s obzirom na to da ne postoji mogućnost međusobnog razumijevanja, što se Milićević uvjerio prilikom vođenja terenskog posjeta Žejanama, uz rumunjskog etnologa Vladutiua. Najveći problem vidi u lingvistima koji su jezik uzeli kao osnovni element dokazivanja etničke zajednice. Uz jezik, ne da nisu poznavali običaje u Istri, već nisu poznavali ni običaje u Rumunjskoj pa su olako zaključivali da se radi o „posebnim običajima“.

Milićević također smatra da vlaško stanovništvo nije bilo u prebjegu od navale Osmanlija, budući da je „vlaškim defterima“ osiguravalo povlaštene privilegije. Po njemu, problemi nastaju gubljenjem osmanskog utjecaja, a s druge strane navodi i povratno vraćanje na dinarska područja, gdje su ih često nazivali Istranima. Nadalje, smatra kako se ne može razmišljati o posebnoj etničkoj zajednici s obzirom na to da

⁸¹ Josip Milićević, *Rumeri, a ne Istrorumunji*, Liburnijske teme, 1996., str. 20.

⁸² ibidem

ne postoje osnovni elementi (posebna nošnja, glazba, narodna umjetnost, tradicijsko rukotvorstvo, usmeno stvaralaštvo) koje bi ih činilo etničkom zajednicom. U enciklopediji se doznaje kako je: *Etnička zajednica, zajednica ljudi čiji pripadnici dijele isti identitet na temelju istog jezika, kulture, religije, običaja i drugih obilježja; zajednica utemeljena na povijesnom kontinuitetu zajedništva i osobitim spojevima socioantropoloških značajki. Etničku zajednicu obilježuje posebna etnička svijest i etnonim, ime pod kojim se prepoznaje.*⁸³ Iz navedenoga se može zaključiti kako se ne radi o posebnoj etničkoj zajednici. Milićevića posebno ljuti nekorektnost rumunjskih istraživača, budući da je i sam 1982. pristao pomoći Vladutiuju s namjerom razotkrivanja daljnjih neistina.⁸⁴ S obzirom na to da Vladutiu zbog nemogućnosti razumijevanja s vlaškim stanovništvom odustaje od istraživanja, Zavod za povijesne i društvene znanosti iz Rijeke mu ustupa snimljene audio i video materijale. Međutim, Vladutiu izigrava dogovor o slanju rezultata istraživanja na kojem su zajednički radili te 1984. u Portorožu izlaže temu *Sadašnje etnološko stanje Istrorumunja*, kojom nastavlja iskrivljenu praksu rumunjskih istraživača. Iz takvih su istraživanja poznata kupovanja informacija za svaku ispričanu priču, što se smatra neprimjerenim načinom istraživanja. Institut za narodnu umjetnost je 1952. i 1953. radio istraživanja po Istri i osim jezika ne pronalaze ni jednu posebnost kojom se razlikuju od okoline. Usprkos tome ne prestaju prisvajanja zajedničkih oblika (slavenskih i vlaških) kao rumunjskih.

Prema Milićeviću, kod skupine Hrvata koje su doselile u Gradišće, a nakon osnivanja balkanskih država od 1918. nadalje, ne dolazi do proglašavanja Gradiškojugoslavena, dok se za Istrovlahe počinje koristiti naziv Istrorumunji što potvrđuje agresivnost rumunjskih istraživača.⁸⁵ Nadalje, Milićević smatra kako su brojne neistine i laži proširene uz pomoć neznanstvenih članaka, turističkih prospekata ili nepažnjom. Na primjer, u slovenskoj je enciklopediji navedeno kako su se u Žejanama održali *prebivalci rumunjskega porekla*, ili pod natuknicom Čići, navodi se *Rumunsko narečje istrskih Čičev, pomešano z močnimi slovanskimi in nekaterimi italijanskimi elementi...* Neistinitost podataka uočava se u različitim kombinacijama. Vodeći stručnjaci koji proizlaze iz vlaškog kulturnog miljea, smatraju kako su nazivi Istrorumunji i istrorumunjski, neusklađeni i neuporabljivi s obzirom na zajednicu koja ih

⁸³ <http://proleksis.lzmk.hr/2789/>, (20. lipnja 2020.)

⁸⁴ Josip Milićević, op.cit.

⁸⁵ Josip Milićević, op.cit.

ne prihvaća i ne koristi.⁸⁶ Dakle može se postaviti pitanje, čemu ustrajati na terminologiji koja je neprihvatljiva onima koje treba predstavljati? Također, često se tema interesa olako predstavlja u površnim medijskim izvještajima.

Zanimljivu konstataciju donose Eterović i Doričić⁸⁷, koji navode: *Neosporno je da je shvaćanje identiteta istrorumunjofona u njihovoj kolektivnoj svijesti i dalje dijelom povezano s povijesnim rumunjskim prostorom (Guta, 2007), no pitanje je koliko je to posljedica stvarnosti koju su proizveli samo istraživači, a koliko realnog stanja koje je (bilo) moguće pronaći na terenu. Iz ovoga je rada posve jasno da danas (a upitno je, je li ga ikad i bilo) nema govora ni kakvoj posebnoj etničkoj skupini, a još manje o rumunjskoj nacionalnoj manjini, već o skupini koja se od svojih susjeda razlikuje posebnim jezičnim idiomom. Svako drukčije tretiranje istrorumunjofona ostaje tendencioznim pokušajem njihova nasilna smještanja u zadane kategorije koji nema nikakva uporišta u stvarnosti.* Stručna terminologija koja se odnosi na jezična pitanja, generalno se poistovjećuje s nacionalnim i kulturološkim pitanjima. Taj osjećaj posebno pojačavaju dolasci rumunjskih dužnosnika u Kršan i Matulje, popraćeni medijskim člancima.

Istrovlasli nemaju rumunjskoga nacionalnog osjećaja i to je istina koju treba prihvatiti. Eterović i Doričić⁸⁸ ističu kako u: *radovima rumunjskih autora jezik nužno implicira etničku, odnosno nacionalnu pripadnost, zbog čeka pripadnici istrorumunjskoga jezika odjednom postaju Rumunji. Takvo nekritičko pripisivanje rumunjstva pojavljuje se i u suvremeno doba.* Međutim, postoje istraživači koji zagovaraju *depolitizaciju istrorumunjskog pitanja*, odnosno nepotrebnost stvaranja tenzija govorom o istrorumunjofonima kao političkoj manjini ili braći koju treba spasiti. *Ne radi se o političkoj manjini koju moramo spasiti, već o jeziku i o kulturi* navode Eterović i Doričić⁸⁹, prema Ovidiu Baronu (2008).

Autor rada se i sam uvjerava u konfuznost navedene problematike prilikom posjete veleposlanika i ministra vanjskih poslova Republike Rumunjske Općini Kršan. Posebno se to manifestira kroz izjave, ali i kroz medijske članke i percepciju javnosti.

⁸⁶ Ivana Eterović, i Robert Doričić, Izgubljeni u prijevodu: pitanje etničkog identiteta govornika istrorumunjskoga jezika između politizacije i zbilje, *Romanoslavica*, 52, 2016, 2; 23-32.

⁸⁷ ibidem

⁸⁸ ibidem

⁸⁹ ibidem

Iz navedenih su razloga govornici jezika u otporu, ali su istovremeno ponosni na svoj jezik i različitost. Ipak, boje se za budućnost jezika zbog pokušaja nacionalnog etiketiranja. S obzirom na nepostojanje vjerodostojnih dokumenata o dolasku njihovih predaka s područja današnje Rumunjske kao i izostanku sličnosti s Rumunjima, težnje govornika su opravdane. Usporedba i nacionalno svrstavanje je neopravdano, poznajući i povijest nastanka Rumunjske države, kao i mjesto i vrijeme dolaska u Istru. Preci današnjih govornika bili su u prvom redu stočari koji su se selili s područja na područje tijekom stoljeća, a u doticaju s drugim govornicima bili su bilingvisti ili čak trilingvisti, koji su očuvali svoj jezik do današnjih dana. Ponosni su na jezik svojih predaka, no važno je i što nosi budućnost, kao i zainteresiranost i spremnost za očuvanje i življenje vlaškog i žejanskog u svakodnevnoj komunikaciji. Sklapanje brakova s osobom izvan zajednice u potpunosti su prihvatljiva, no to otežava opstojnost jezika. Ipak, jezične udruge iz Šušnjevice i Žejana podučavaju najmlađe te revitalizacijom stvaraju nove generacije govornika, unoseći novi žar među obiteljima koje su jezik zanemarile. Lokalna, regionalna i državna vlast, trebale bi posebnim zanimanjem podržati ovaj fenomen.

Prepoznaje to i lokalni KUD Zlatela iz Kršana koji temeljno njeguje slavensku (hrvatsku) baštinu, ali pronalaze mjesta i za vlašku baštinu. Navedenom problematikom su se bavili i Dario Marušić, poznati etnomuzikolog i Tamara Obrovac, etno-jazz kantautorica. U muzikalnom mikrokozmosu ne nailazi se na specifične oblike Istrovlaha, koji su se u prošlosti koristili mihom (mijehom), dvojnicama (dvojkinje) vjerojatno i sopelama, jednako kao i stanovnici okolnih jednojezičnih sela. Zabilježeno je nekoliko narodnih napjeva prilikom snimanja koje je predvodio pok. Renato Pernić, a koja ukazuju da je pjevanje identično kao i u susjednim hrvatskim selima. Potvrđuje to pjesma „Koliko je od Učke do mora“, snimljena 1974. u Šušnjevi (izvođači Marijo Karlović i Ivan Skrobe). Osim na vlaškom, izvođači su pjevali i na čakavskom dijalektu.

Rekonstruirajući plesnu tradiciju šireg područja Kršanštine, KUD Zlatela je revitalizirao i nekoliko specifičnih plesova s područja Šušnjevice koji nisu zabilježeni u ostalim selima općine ili šire okolice. U tome im je pomogao poznati svirač na dijatonskoj harmonici, pok. Miro Belulović. S druge strane Učke, Žejanci u lokalnom folklornom društvu Žejanski zvončari, njeguju starinski oblik dvoglasnog napjeva, poznato kao bugarenje, koje je prisutno i u drugim mjestima Ćićarije. U Žejanama je prisutna i cindra, dvožična tamburica, koju je Cvetko Doričić rekonstruirao po uzoru na

stariji kupljeni primjerak u tom kraju. Cindra je svojstvena i susjednim selima, a njeguje se u Lanišću. Ona je, prema tonskom obliku, ugođena tijesno u netemperiranom ugođaju, a prema Milićeviću, spominje je Marko Marulić davne 1501. Na Krku, u mjestima Poljice i Dubašnica, gdje je tradicija govora u potpunosti nestala, valja istaknuti da lokalna društva danas u potpunosti njeguju folklorni izričaja, kao i ostatak otoka. Štoviše, folklorno društvo Poljica može se pohvaliti vrsnim mladim *sopcima*, *tancadurima* i *tancuricama krčkih tanaca*.

Neovisno o društvenim razlikama, zajednica mora ulagati u očuvanje ovog jezičnog bisera. Globalne promjene ubrzano utječu na ugrožene jezike i njihove govornike. Važno je da se Republika Hrvatska, Istarska i Primorsko-goranska županija, aktivno uključe u očuvanje vlaškog i žejanskog jezika, s još većim doprinosom. Nepostojanje institucija je veliki problem, no odvažnošću i suradnjom stručnjaka moguće je ostvariti osmišljeno podučavanje jezika. Zavičajna nastava u sklopu obaveznog obrazovanja može u tome dati svoj doprinos.

Udruge Tragovi, Žejane i Spod Učke dugogodišnjim naporima ne posustaju u borbi za revitalizaciju vlaškog i žejanskog jezika. Uobičajeno, pojedinci stvaraju razlike, razvijaju projekte i potiču društvene promjene. Najaktivniji u toj borbi su Zvezdana Vrzić, Robert Doričić i Viviana Brkarić. Oni su usko vezani uz zajednicu, najbliži su potomci govornika i nosioci jezika. Nitko ne poznaje situaciju bolje od njih, što je razumljivo. Unazad 150 godina, mnoga su istraživanja politički obojena, a budući da većina istraživača dolazi izvan zajednice ne mogu shvatiti kompleksnost njihova mikrosvijeta.

Internetska stranica Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika pokrenuta je suradnjom udruge Tragovi i Etnografskog muzeja Istre. Na web stranici navode: *Prošireni ciljevi projekta uključuju: osnivanje zavičajnih muzeja/kulturnih centara u Šušnjevicima i Žejanama, edukaciju članova zajednice i njihovo izravno uključivanje u očuvanje svojeg jezika i kulture, stvaranje jezičnog korpusa i regionalne digitalne arhive jezika i kulture koji bi služio potrebama zajednice, ali i istraživača, prikupljanje, digitalizaciju i objedinjavanje svih tipova materijala vezanih za jezik i zajednicu u digitalne i fizičke arhive, promoviranje povećanog vrednovanja i upotrebe jezika, promoviranje proučavanja jezika i kulture.*⁹⁰ Na stranici se može pronaći korisne

⁹⁰ <http://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2>, (20. lipnja 2020.)

podataka koje povezuju ove odvojene jezične grupe. Vidljivo je s ljubavlju stvarano vrelo informacija. Od rječnika svakodnevnih riječi „Limba de saka zi/Svakodnevni jezik“, izletničke interaktivne karte Šušnjevice i Žejana s okolnim mjestima, vlaško/žejansko/istrorumunjsko – hrvatskog rječnika, mnoštva fotografija, kao i audio i video klipova s nosiocima jezika. Također, stranica sadrži niz provedenih istraživanja o životima ljudi iz svakodnevice, kao i preporuka kako pomoći u očuvanju jezika. Organizirane su brojne izložbe, skupovi, katalozi, priručnici i održane jezične radionice. U Šušnjevicima se provode završne pripreme za otvaranje etno muzeja Vlaški puti, u sklopu zajedničkog projekta, Učka 360°. Također, ostvaren je projekt (Ne)skrivena Istra predvođen udrugom Spod Učke i neumornom Vivianom Brkarić, koji objedinjuje igrano-dokumentarne filmove „Je letrika ubila štrige?“ i „Medežije kontra štrigarije“.

Zaključno, potvrđuje se specifičnost vlaškog i žejanskog jezika u lingvističkom smislu te česta neutemeljena nacionalna svrstavanja govornika u neprirodni ambijent. U konkretnom slučaju, valja izdvojiti, prepoznati i obilježiti opasne pokušaje te uzdignuti kulturološki element jezičnog idioma kao najvažniju odrednicu. Kao poticaj budućeg napretka može se istaknuti nedavno realizirani Interpretacijski centar Ekomuzej Vlaški puti.

5.3. Interpretacijski centar Vlaški puti

Prethodno spominjani Interpretacijski centar Vlaški puti (slika 8), predstavlja centar koji je realiziran u Šušnjevicima, središtu vlaškog jezika u Istri. Centar će kroz suradnju Općine Kršan i udruge Spod Učke činiti središnje mjesto valorizacije vrijedne baštine vlaškog govora, običaja stanovnika, navika, priča, svakodnevnog života sela i okolice koja jezično gravitira Šušnjevicima.

Ukupna vrijednosti projekta iznosi 1.473.995,53 milijuna kn, a projekt je sufinanciran iz fonda Europske unije (EU) za regionalni razvoj (85% EU, 15% Općina Kršan) u sklopu poziva na dostavu projektnih prijedloga „Promicanje održivog korištenja prirodne baštine u nacionalnim parkovima i parkovima prirode“. Također, projekt se provodi u okviru prioritetne osi 6. Zaštita okoliša i održivost resursa Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija“ za financijsko razdoblje 2014.-2020. Interpretacijski je centar, uz onaj za posjetitelje Poklon te informacijske centre u

Rovozni, Podmaju i Lovranskoj Dragi, ključni infrastrukturni zahvat u sklopu projekta, a realizirala ga je Općina Kršan koja je, uz Javnu ustanovu Park prirode Učka i Udrugu BIOM, partner na provedbi projekta Učka 360°. ⁹¹

Slika 8. Interpretacijski centar Vlaški putevi

(Izvor: snimio autor, obrada autora)

Cilj projekta: *ovim se projektom želi utjecati na njegu lokalnih kulturnih izričaja i društvenu koheziju, a uz adekvatnu implementaciju projekt će utjecati i na zapošljavanje, zadržavanje i/ili vraćanje mlađih osoba ih u naselje te gospodarski razvoj prije svega u vidu turističkih usluga.* ⁹² Osim interpretacijskog centra, centar se sastoji od Medijateke i tematskih staza „Putevima kontrabanda“.

U Medijateci su planirane edukativne radionice te pretraživanje dokumentacije o jeziku i povijesno-etnološkim radovima o Šušnjevi i okolici. Kroz interpretacijski centar i tematske staze „Putevima kontrabanda“ ispričat će se i priča o „kontrabandu“ pa će posjetitelji moći doživjeti zanimljive rute kroz Park prirode Učka. Također predviđena je i mobilna aplikacija radi lakšeg snalaženja putevima kontrabanda. Uz jedinstvene lokacije prirodne i kulturne baštine koje će biti popraćene digitalnim tehnologijama, zapisima, fotografijama i informacijama, a nudit će se i korisne informacije o lokalnim uslužnim djelatnostima. ⁹³

⁹¹ Općina Kršan, 2020.

⁹² https://www.krsan.hr/glasilo2/03_19.pdf. (20. lipnja 2020.)

⁹³ Općina Kršan, 2020.

Ukupna vrijednost Projekta Učka 360° je 49.907.256,75 kuna, dok su ukupni prihvatljivi troškovi u iznosu od 38.541.982,09 kuna. Projekt sufinanciraju Europska unija s 32.760.684,77 kuna bespovratnih sredstava iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova kroz Operativni program Konkurentnost i kohezija, Fond za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost s 3.449.711,97 kuna, dok ostatak prihvatljivih troškova osiguravaju Ministarstvo zaštite okoliša i energetike iz državnog proračuna te partneri na provedbi projekta.⁹⁴

Cilj svih aktivnosti koje provodimo u sklopu projekta Učka 360° jest povećati privlačnost i raznolikost sadržaja Parka prirode Učka te unaprijediti kapacitete Ustanove, s ciljem podizanja razine znanja posjetitelja i lokalnog stanovništva o Parku i potrebi zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti, a sve u svrhu održivog korištenja prirodne baštine. Sve aktivnosti planirane su tako da daju dodanu vrijednost lokalnoj zajednici pa vjerujem kako će Interpretacijski centar, kao ključni dio budućeg Ekomuzeja, postati kulturno-edukativno središte ovog kraja, s utjecajem na razvoj kulturnog i ruralnog turizma naveo je Egon Vasilić, ravnatelj JU PP Učka prilikom otvaranja Centra.⁹⁵

Može se zaključiti kako će navedeni Interpretacijski centar u dogledno vrijeme postati reprezentativno mjesto edukacije o vlaškom jeziku, stanovnicima i običajima cijeloga kraja te da će djelovanjem osvijestiti govornike o važnosti očuvanja danas ugroženog jezika. Također, postoji nada da će Centar kroz autentičnost doprinijeti diversificiranoj ponudi posebnih oblika turizma s dodatnom ponudom lokalnih proizvođača.

⁹⁴ <http://www.pp-ucka.hr/o-projektu/>, (22. lipnja 2020.)

⁹⁵ U sklopu projekta Učka 360° u Šušnjevići otvoren Interpretacijski centar Vlaški puti, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiXpNvbtJbqAhUD36QKHfMYC8cQFjAAegQIBhAB&url=http%3A%2F%2Fistra.hr%2Fdownloadf%2Fzk19_vlaski-puti.pdf&usq=AOvVaw3Hgk2HEu1eDudBAWBDICro, (22. lipnja 2020.)

ZAKLJUČAK

Rad se prvenstveno bavi problematikom i ulogom nematerijalne kulturne baštine u kreiranju identiteta Istre s posebnim osvrtom na općinu Kršan. Iz bogate su povijesti proizašle različitosti koje predstavljaju veliku vrijednost istarskom čovjeku. Istra predstavlja susretište različitih etničkih grupacija, naroda, kultura, jezika, običaja i mentaliteta koji utječu na kreiranje identiteta Istre. Kako bi se stvorio identitet, potrebna je svijest o poistovjećivanju s kolektivnom. To se ostvaruje kroz simbole koji posreduju između društva i pojedinca, kroz susret s različitostima. Istrani (Istriani, Istrijani) su prepoznati kao tolerantni i susretljivi ljudi, no to nije oduvijek bilo tako. Brojne su patnje podnijeli do ostvarenja današnjih civilizacijskih vrijednosti. Ipak, i dalje je potrebno raditi na suživotu građana Istre.

Uobičajeno se identitet pojašnjava kroz smisao pripadnosti, odnosno samosvijesti pojedinca o pripadanju određenoj zajednici u kojoj se nalazi. Nematerijalna kulturna baština i kulturna baština imaju veliki utjecaj na vrijednosti i svijest pojedinca te utječu na kreiranje identiteta. Kroz članak *Regionalni identitet Istre*, autorice Sandre Švaljek, analiziran je politički, gospodarski i kulturni identitet Istre koji donosi stavove o mogućnostima ekonomskog razvoja na opće zadovoljstvo Istarske županije i Republike Hrvatske. U tome kulturni identitet Istre kroz istaknute spomenute simbole može odigrati značajnu ulogu.

Istra je bogata materijalnom i nematerijalnom kulturnom baštinom. Od nematerijalnih fenomena, autor u središte interesa stavlja dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja (često loše interpretirano kao tzv. „istarska ljestvica“), glazbenu praksu violine i bajsa u Istri i rovinjske bitinade. Navedeni glazbeni izričaji su prepoznati kao specifične vrijednosti na kojima se, uz druge elemente, gradi identitet Istre. Na području općine Kršan posebna se pažnja posvećuje tijesnom dvoglasju kroz ostavštinu obitelji Zlatela i kulturno jezičnoj baštini govornika vlaškog jezika. Također, predstavljen je i Interpretacijski centar Vlaški puti u Šušnjevi.

Elementi kulturne baštine značajno utječu na svijest pojedinaca, samim time i kreiranje kulturnog identiteta Istre. Izuzev baštine, živa nematerijalna kultura koja se temelji na vrijednostima baštine, snažno utječe na kulturni identitet Istre.

Takvu je kulturu moguće kvalitetnije valorizirati kroz interpretaciju baštine, koristeći najreprezentativnije simbole kulturnog identiteta. Potencijalni kadrovi u interpretaciji baštine su živi nosioci tradicije koji djelovanjem mogu doprinijeti u stvaranju jedinstvenog iskustva doživljaja. Takvoj Istri će se mnogi rado vraćati, a to će dovesti do povećanja prepoznatljivosti Istre i zavičajnog identiteta, ali i prepoznatljivosti Republike Hrvatske.

LITERATURA

Knjige:

1. Banovac, B. *Društvena pripadnost, identitet, teritorij: Sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*, Pravni fakultet Sveučilišta, Rijeka 1998.
2. Bertoša, M. (ur.) *Istra: Posebnosti i općehrvatski kontekst*, tematski broj, „Društvena istraživanja“ 6-7/ God. 2. Br. 4-5. 2003.
3. Bertoša, M. i sur. *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 2005.
4. Bertoša, M. *Istra, Jadran, Sredozemlje – Identiteti i imaginariji*, Durieux, Zagreb 2005.
5. Blagonić, S. *Istrijani protiv Istrana: diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2016.
6. Ceribašić, N. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2003.
7. Darovec, D. *Pregled istarske povijesti*, C.A.S.H., Pula 1996.
8. Dukovski, D. *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, Istarski ogranak društva hrvatskih književnika, Pula 2004., str. 71.
9. Filipi, G. *Istrorumunjski lingvistički atlas = Atlasul Lingvistic Istroroman = Atlante Linguistico Istroromeno*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula 2002.
10. Fučić, B. *Glagoljski natpisi*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1982.
11. Haralambos, M. *Kultura i identitet u: Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb 2002.
12. Jelinčić, D. A. *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb 2008.
13. Jelinčić, D. A. *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Meandarmedia, Zagreb 2010.
14. Kovačec, A. *Istrorumunjski-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula 1998.
15. Orlić, I. *Istra kroz tri generacije: između svakodnevne konstrukcije identiteta i turističkog proizvoda*, Etnografski muzej Istre, Pazin 2013.
16. Peruško, T. i dr. *Knjiga o Istri*, Školska knjiga, Zagreb 1968.

17. Primožič, V. i Šajina, B. *Vrime je... Nasluhajmo...Zasopimo... Zakantajmo*, KUD Ivan Fonović Zlatela Kršan, Sveti Ivan Zelina 2007.
18. Suić, M. *Antički grad na istočnom Jadranu*, Liber, Zagreb 1976.
19. Šošić, T. M. *Pojam kulturne baštine - međunarodnopravni pogled*, Pravni fakultet u Splitu, Split 2014.

Članci:

1. Blagonić, S. *Istrijani vs. Istriani: Dihotomizacija nominalnih i virtualnih identiteta u procesu političke mobilizacije periferije*, *Problemi sjevernog Jadrana*, 11; 2012. str. 111.-137.
2. Eterović, I. i Doričić, R. Izgubljeni u prijevodu: pitanje etničkog identiteta govornika istrorumunjskoga jezika između politizacije i zbilje, *Romanoslavica*, 52, 2016, 2; 23-32.
3. Filipi, G. Istrorumunjske etimologije I.: 'slezena', *Filologija*, 2003; 40: str. 19.-30.
4. Filipi, G. Istrorumunjske etimologije II: istrorumunjske posuđenice u istarskim čakavskim govorima Brguda i Čepića, *Čakavska rič*. 2002; 30: str. 159.-175.
5. Filipi, G. Istrorumunjski entomonimi domaćeg podrijetla. *Croatica et Slavica ladertina*. 2011; 7/1(7), str. 39.-52.
6. Jelinčić, D. A. Globalizacija i hrvatski identitet, *Hrvatski iseljenički zbornik, Godišnjak Hrvatske matice iseljenika*, 2001; str. 213.-217.
7. Katunar, D. Istrorumunji - jezik i zajednica. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*. 2008; 9(13): str. 81.-94.
8. Kovačec, A. Biligvizam i aloglotski utjecaji na morfosintaktičku strukturu jezika: (na istrorumunjskom materijalu). *Suvremena lingvistika*. 1967; 4: str.101.-114.
9. Matijašić, R. Starija povijest Istre i neki njezini odrazi na novije razdoblje, *Društvena istraživanja*, vol. 2, br. 4-5 (6-7), 1993.
10. Milićević, J. Neistine o Rumerima. *Nova Istra*. 1997; 2: 196.-202.
11. Milićević, J. Rumeri, a ne Istrorumunji. *Liburnijske teme*. 1996; 9: 93.-100.

12. Naila Ceribašić, Istarska glazbena i plesna baština / The Istrian Music and Dance Heritage. 43. međunarodna smotra folklora / 43rd International Folklore festival, ur. Zorica Vitez, 2009., str. 18. - 21.
13. Nikočević, L. Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti. *Etnološka tribina*. 2012; 42(35): str. 7.-56.
14. Steindorff, Ludwig. "Der Istriche Landschied." *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, vol. 4 i 5, br. -, 2010., str. 44.
15. Švaljek, S. Regionalni identitet Istre, *Susreti na dragom kamenu* "Dr. Mijo Mirković" Pula 1994. str. 133.-143.

Internet:

1. Etnička zajednica, <http://proleksis.lzmk.hr/2789/>, (20. lipnja 2020.)
2. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1huXRU%3D&keyword=multikulturalnost, (20. lipnja 2020.)
3. <http://proleksis.lzmk.hr/2789/>, (20. lipnja 2020.)
4. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26909>, (06. svibnja 2020.)
5. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650>, (22. svibnja 2020.)
6. <http://www.pp-ucka.hr/o-projektu/>, (22. lipnja 2020.)
7. <http://www.vlaski-zejanski.com/hr/>, (29. svibnja 2020.)
8. <https://hrcak.srce.hr/147653>, (22. svibnja 2020.)
9. <https://ich.unesco.org/en/RL/two-part-singing-and-playing-in-the-istrian-scale-00231>, (22. svibnja 2020.)
10. <https://soundcloud.com/mario-11-1/polka-bistra>, (08. svibnja 2020.)
11. <https://www.azoo.hr/images/goo/Identitet.pdf>, (06. svibnja 2020.)
12. <https://www.facebook.com/watch/?v=183999125932113>, (22. lipnja 2020.)
13. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiXpNvbtJbqAhUD36QKHfMYC8cQFjAAegQIBhAB&url=http%3A%2F%2Fistra.hr%2Fdownloadf%2Fzk19_vlaski-puti.pdf&usq=AOvVaw3Hgk2HEu1eDudBAWBDICro, (22. lipnja 2020.)
14. https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.Multilateralni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-

[2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bastine.pdf](#), (08. svibnja 2020.)

15. https://www.krsan.hr/glasilo2/03_19.pdf, (20. lipnja 2020.)
16. <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639>, (08. lipnja 2020.)
17. <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=391681896>, (08. svibnja 2020.)
18. <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/o-porijeklu-jezika-1>, (29. svibnja 2020.)
19. <https://www.vlaski-zejanski.com/hr/nauci/jezik-i-zajednica-danas-2>, (20. lipnja 2020.)
20. <https://www.youtube.com/watch?v=61Vqus0xemY>, (22. lipnja 2020.)
21. <https://www.youtube.com/watch?v=HsHscpVWQtU>, (22. lipnja 2020.)
22. <https://www.youtube.com/watch?v=nRnMM2xvB-c>, (22. lipnja 2020.)
23. <https://www.youtube.com/watch?v=yt8EBeqEbQg>, (22. lipnja 2020.)
24. <https://youtu.be/VF5GgPozi8s> (22. svibnja 2020.)
25. Jadreškić, D. *Istrorumunji i Istrorumunjski*. https://www.researchgate.net/publication/319955908_Istrorumunji_i_istrorumunjski, (19. lipnja 2020.)
26. Nikočević, L. *Nematerijalni aspekti kulturne baštine i njihovo mjesto u muzejima : pogled etnologa*. *Informatica museologica* 34, br. 3.-4. 2003.
<https://hrcak.srce.hr/140424>, (08. svibnja 2020.)
27. Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika, <http://www.vlaski-zejanski.com/hr/>, (20. lipnja 2020.)
28. UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/RL/two-part-singing-and-playing-in-the-istriian-scale-00231>, (08. lipnja 2020.)
29. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/istrijana-tri-puta-vise-nego-na-popisu-2001-godine-20121217/print>, (25. svibnja 2020.)

POPIS PRILOGA

Slika 1. Regionalna opredijeljenost - popis stanovništva 2011.....	13
Slika 2. Vela sopela i Kršonski balon.	20
Slika 3. Narodni instrumenti Istre	26
Slika 4. Violina, bajs, klarineti i diatonska harmonika Trieštinka	28
Slika 5. Ivan Fonović Zlatela	31
Slika 6. Vele sopele od Zlateli	32

Slika 7. Valter Primožič Stiskarjev	33
Slika 8. Interpretacijski centar Vlaški puti	46
Slika 9. Viviana Brkarić	60

POPIS KAZIVAČA

1. Viviana Brkarić, osobni intervju 14. lipnja 2020. u Šušnjevi

Dodatni prilog: Intervju s Vivianom Brkarić

Za potrebe rada, napravljen je polustrukturirani intervju s Vivianom Brkarić (sl. 10), predsjednicom udruge Spod Učke iz Šušnjevice te idejnom začetnicom Interpretacijskog centra Ekomuzej Vlaški puti u Šušnjevi. Bez razgovora s gospođom Brkarić, vrsnom poznavateljicom prilika, ovaj bi rad bio nepotpun. Intervju je napravljen u Interpretacijskom centru Vlaški puti u Šušnjevi, 14. lipnja 2020., prilikom dana otvorenih vrata u sklopu obilježavanja otvaranja turističke sezone 2020. U nastavku slijedi deskripcija intervjuja.

1. Vaše kratko predstavljanje?

Ja sam Viviana Brkarić, predsjednica udruge Spod Učke, koja djeluje od 2010. i radi na promociji, dokumentiranju i očuvanju Vlaškog jezika.

2. Kao udruga i kao osoba poznati ste da se bavite očuvanjem vlaškog jezika? Vlaški ili Istrorumunjski?

Pa, lingvisti ga nazivaju istrorumunjskim jezikom. To je službeni naziv i registriran kao nematerijalno kulturno blago Republike Hrvatske, međutim mi preferiramo naziv Vlaški kako ga sami govornici zovu. Često se iz samog tog naziva, kako ga lingvisti tehnički nazivaju, podrazumijeva da se radi o nekoj etničkoj i manjinskoj skupini, što mi nismo. Znači, istrorumunjski je pravilno koristiti samo u kontekstu jezika, u lingvističkom kontekstu, a van toga kada govore Istrorumunji i tako dalje, može se samo aplicirati na to da su oni govornici tog jezika, ali nikako neka etnička skupina, niti nacionalna manjina, jer se tako nikada nisu izjašnjavali što se može provjeriti u popisu stanovništva.

3. Da li je ispravan naziv istrorumunjski kao lingvistički naziv?

Što se toga tiče, istrorumunjski i vlaški jezik, odnosno druga inačica tog jezika je žejanski koji se govori u Žejanama, je jedan od istočno romanskih jezika i spada u rumunjsku skupinu jezika, tako da što se toga tiče, morali su ga nekako nazvati pa su ga tako nazvali, pretpostavljam. Nisam lingvista pa se ne mogu upustiti u dublje rasprave.

4. *Koliko shvaćam, glavni problem je naziv istrorumunjski jezik, odnosno asocijacija da se radi o nekoj manjinskoj skupini naroda?*

Da, problematika je u tome što se u medijima često koristi taj naziv i iz bombastičnih naslova se može zaključiti kako u Istri živi nacionalna manjina Rumunja, što nije točno. Mi kao udruga smo željeli promovirati jezik i da se pravilno koristi, u pravilnom kontekstu, i govornike i nazive i cijelu priču oko toga. Naime, naši preci, balkanski Vlasi, došli su ovdje krajem 15. st., početkom 16. st., pretpostavlja se prema posuđenicama koje imaju u svom jeziku da su duže vremena živjeli na području Dalmatinske zagore, i za vrijeme velikog naseljavanja Istre nakon bolesti i ratova, naselili su se s pripadnicima drugih naroda. Jedna skupina balkanskih Vlaha se naselila na otoku Krku, jedna u selima Šušnjevića, Jesenovik, Nova Vas, Letaj i Brdo. U prošlom stoljeću ih je bilo u selu Gradinje i sve do Skitače, a naseljavali su veći prostor nego što je to danas, ali je jednostavno nestao krajem 19. st. Jedan dio je otišao u Žajane, oni svoj jezik nazivaju žejanskim. Danas tamo ima nekih pedesetak govornika, kao i ovdje. Bilo je veliko iseljavanje između dva rata, a nakon Drugog svjetskog rata još veće, i bilo je većinom ekonomski motivirano, tako da danas ima više govornika u New Yorku i u svijetu nego ovdje.

5. *Priča oko Vlaškog jezika je pokrenuta među mladima kroz udrugu?*

Pa je. Šteta da cijela ta priča oko jezika nije pokrenuta sedamdesetih godina kada je jezik još uvijek bio u upotrebi. Sjećam se da je u Šušnjeviću, recimo u trgovini, pošti, na trgu ispred crkve, svi su govorili Vlaški jezik, i djeca, a kasnije se prekinuo prirodni prijenos s roditelja na djecu. Išlo se na to da je lakše da se djecu uči hrvatski, zbog škole i prihvaćenosti u društvu, jer nekad su bili i stigmatizirani zbog jezika pa su roditelji smatrali da je bolje da uče standardni jezik. Došlo je i do povećanja mješovitih brakova, gdje jedan od roditelja nije govornik i onda se jednostavno djecu prestalo učiti vlaški. Ja sam primjerice vlaški naučila od svoje *none*, ali i željela sam se uklopiti budući da sam školu pohađala u Rijeci, rođena sam u Rijeci. Međutim, vikende i školske praznike sam provodila ovdje i obožavala sam biti ovdje. Bilo je puno ljepše, bilo je više slobode za djecu, i prirode, a način da se uklopiš u društvo bio je da razumiješ i da govoriš jezik. Moji doma su, tata i *nona*, međusobno govorili Vlaški jezik. Kad djeca nešto nisu trebala čuti onda je poticajno da dijete nauči, barem što se mene tiče. Puno priča iz djetinjstva inspiriralo me u mom radu, vezano i za Interpretacijski

centar gdje smo pokušali prenijeti sve te priče stanovništva i koje su mi stvarno drage i na kojima sam odrasla.

6. Kako je pokrenut projekt Interpretacijski centar Vlački puti? Zašto je osmišljen i realiziran?

Cijeli projekt je započeo nesretnim urušavanjem krova na školi u Šušnjevi i trebalo je zgradu renovirati. Škola je cijela renovirana, a gornji dio je sređen za nastavu i ostao je prostor u prizemlju i u dogovoru s Općinom, budući da je vlački jezik nematerijalna kulturna baština, bila sam pozvana od načelnika Valdija Runka i tadašnje dožupanice Viviane Benussi, koji su potaknuli da se nešto napravi. Onda smo Valter Stojšić i ja, uz muzikološki koncept Tamare Nikolić, budući da je trebala stručna razina, potaknuli stručno istraživanje na tu temu. Iako od djetinjstva slušam te priče, bila mi je poznata povijest i način života ovog kraja, ali sam puno istraživala u muzejima i arhivima o literaturi, da donesemo priču o društvenoj povijesti Šušnjevice i okolice. S time da, cijela ta priča ispričana je kroz obitelji. Svaka priča prikazana je kroz određenu obitelj. Tako recimo o *kovačiji* smo pričali kroz obitelj Belulović, koja je generacijama imala *kovačiju* u Šušnjevi.

7. I odlične svirače?

Da, isto tako barba Miro i barba Franjo bili su poznavatelji i priča i povijesti Šušnjevice i okolice, tako da su bili odlični kazivači, i voljeli su svoj jezik i kraj i voljeli su pjevati i svirati. Bili su na neki način stvarno maskote Šušnjevice.

8. Da li su za realizaciju centra poslužile priče drugih uspješnih centara, poput Rovinja ili Mošćeničke Drage?

Da vam pravo kažem mi smo išli svojim putem, nekom svojom vizijom. Bio je jako mali prostor tako da je trebalo osmisлити da što više toga stane i da se može prikazati što više toga. Osim društvene komponente, običaja, od čega su živjeli, čime su se bavili, prikazali smo jezik kroz lingvističko stablo. Imamo audio i video materijale, međutim interesantna je bila priča o kontrabandu koja se odvija tridesetih godina prošloga stoljeća, tako da smo naglasak stavili i na tu kontroverznu priču u kojoj su ljudi sudjelovali, budući da je trideset i druge godine prošlog stoljeća proglašena bescarinska zona od Rijeke do Mošćeničke Drage, tako da je u tom obalnom pojasu roba široke potrošnje bila puno jeftinija nego u ostalim dijelovima Istre koja je tada isto tako bila pod Italijom. Talijani su željeli oživjeti turizam u tom obalnom području, a

budući da to vrijeme započinje razvoj turizma od Crikvenice do Novog Vinodolskog, željeli su stvarati konkurenciju i ona ovu stranu obale pa su proglasili bescarinsko područje. Naši ljudi su živjeli u jako velikoj siromaštini – ovdje nije bilo posla, ljudi nisu imali zanata ni ništa, bili su uglavnom poljoprivrednici i živjeli su od svog rada, neki su radili u rudniku u Raši i Labinu, no jako su skromno živjeli. Bilo je puno djece i staraca u obitelji i to je trebalo prehraniti. Ta priča o kontrabandu i ljudima koji su sudjelovali u tome nije nešto negativno, a na kraju krajeva to je bila okupacijska vlast i oni to nisu doživljavali kao da rade nešto negativno, nemoralno itd., nego su se jednostavno snalazili. Najprije su preko Učke nosili svoje poljoprivredne proizvode, prodali bi ih u bescarinskoj zoni i onda bi za to kupovali živežne namjernice, najčešće se za preprodaju koristila kava – crno zlato, koje je bilo najlakše prenijeti. Za najmanju količinu se uspjelo dobiti veća zarada, u odnosu na glomaznijim i težim predmetima. I šećer i svašta što god je bilo potrebno ljudima za svakodnevni život, ali evo, petrolej i kava su bili dva proizvoda koji su bili najisplativiji za prodaju. To je bio jako težak „posao“, ako ćemo to zvati poslom, budući da je samo u jednom pravcu pješke ima oko tri i pol do četiri sata, veliki je uspon i bilo je naporno, a bila je i opasnost da ih ne ulovi financijska policija koja je bila stacionirana na Učki, Mošćeničkoj Dragi, Mošćenicama i u svim dijelovima. Jednostavno su hvatali *kontrabandijere* i kažnjavali ih. Kazne su bile drakonske. Za pola kile kave i par kila šećera, imamo jedan policijski zapisnik, da su morali platiti 260 lira što je užasno velika kazna. Često su one koje su ulovili završili u zatvoru, ali budući da je ljudima bio jako težak život i svakodnevica, nekada bi im to i dobrodošlo da se odmore, naspavaju i pojedu nešto, vjerojatno više nego su imali doma. Bilo je toliko težak život. Tu temu nismo smatrali kao nešto što ne bi trebali prikazati, nego dapače, na tu temu smo napravili i tematske staze putovima kontrabanda. To su tri staze koje posjetitelji mogu obići, uz mobilnu aplikaciju koja ih vodi, a upravo se radi na markiranju staza, za one bez pametnog telefona pa će biti vrlo jednostavno. Potrebna je samo dobra kondicija i volja za proći staze.

9. Interpretacijski centri su u posljednje vrijeme jedna nova drukčija priča, kao suprotnost muzejima?

Pa da, također, ideja je da se uključi i lokalna zajednica kroz razne manifestacije, razne aktivnosti. Trenutno radimo na proširivanju arhivske građe, jer dio ekomuzeja je medijateka gdje ćemo napraviti arhivu s audio video digitalnom građom, starim knjigama, sa svima što je izašlo na Vlačkom i o Vlačkom jeziku, o kraju, neovisno da li

su to članci u novinama ili znanstveni radovi. Radi se na prikupljanju građe i vrlo je korisno da nam sami govornici daju stare fotografije. Vrlo je malo fotografija, budući da je to bilo skupo i vrlo su rijetko fotografirali svakodnevicu, poput radova u polju, što je danas normalno, da klikneš ono što ti se čini zanimljivim. Međutim, tih fotografija ima jako malo, a dosta ih se uništilo u vrijeme rata, da ne padnu u ruke Nijemaca. Budući da su svi mladići bili obavezni ići u talijansku vojsku, u vojsci bi se bili slikali, a to im je možda bila i prva fotografija koju bi bili napravili, u uniformi, a poslije nije bilo popularno u vrijeme Njemačke okupacije da kući imaju tako neku fotografiju, mada možda nisu ni bili aktivni pripadnici talijanske vojske ili bili uključeni u rat, ali takve su se stvari uništavale. U Šušnjevici je, što se može vidjeti po spomeniku palom stanovništvu, stradalo puno nevinih ljudi. Bilo je to užasno doba koje je na samu Šušnjevicu i okolicu ostavilo traga. Nakon toga, puno njih je otišlo u prekomorske zemlje, preko kampova u Trstu, i kasnije pedesetih godina, ali sve je to bilo više iz ekonomskih, nego iz političkih razloga.

- *Kolika je zainteresiranost lokalnog stanovništva za centar?*

Pa evo, jučer smo imali dan otvorenih vrata i bilo je stvarno dosta posjetitelja iz mjesta i onih koji su otišli iz Šušnjevice, ali se rado vraćaju. Bilo je baš jako puno njih koji su emotivno reagirali na to što smo napravili jer je to dio njihovog djetinjstva i mladosti. Jučer smo dobili dosta materijala i obećanja da ćemo dobiti nove materijale vezane uz jezik, fotografije i intervjue koje ćemo napraviti sa govornicima.

10. Prema vašem sudu, mislite da će biti interesa za centar u Šušnjevici?

Ja se nadam. Sve više ima kuća za odmor i jedan drugačiji vid turizma, za nešto što nije dio brzog načina života na koji smo se svi već i umorili, tako da sve više ima ljudi koji dolaze ovdje provesti odmor. Isto tako veliki je interes za aktivnosti u prirodi tako da će pješačke staze biti interesantne – imaju jednu novu intrigantnu priču koja se može otkriti. Ovaj projekt je dio projekta Učka 360°, dio tih staza prolazi kroz Park prirode Učka (PP Učka). U tom se projektu radi veliki vizitor centar sa zanimljivom multimedijalnom građom pa vjerujem da će ta priča interpretacijskog centra u Šušnjevici, kao nulte točke u PP Učka, ishodište za staze i odlazak preko PP Učka, također privući dosta posjetitelja. Ono što mi planiramo da se djeca iz škola diljem Istre i Primorsko goranske županije dovedu u centar, da im se ponudi priča o jeziku, povijesti i kontroverznoj priči na koji su se ljudi snalazili i živjeli, i kao dio recimo zavičajne

nastave Istarske županije. Priča se odnosi i na dobar dio Primorsko goranske županije jer smo povijesno povezani i mislim da će se i oni naći u cijeloj toj priči i da će im biti zanimljivo. Mislim da apsolutno ima šanse da od toga nešto bude.

Za kraj, istaknula bi da bi voljeli da se jezik kao takav ne ugasi, a velika je opasnost budući da najmlađi govornici imaju preko pedeset godina, tako da je vrlo teško zaustaviti izumiranje jezika. Mi pokušavamo kroz edukacije, radionice za djecu, ali djeca su previše izložena drugim utjecajima, budući da i njihovi roditelji također ne znaju jezik ili znaju samo poneku riječ. To je velika šteta, ali pokušavamo na sve moguće načine zaustaviti taj gubitak, ali vrlo je teško. Neke obitelji i dalje koriste jezik, ako ih je više od dvoje govornika, ali sve je manje najmlađih koji govore tim jezikom. Radimo na edukacijskim materijalima, kroz sve medije, i film, pjesmice i kratke stripove. Pokušavamo ih motivirati kroz nove medije da kroz igru ipak nauče makar neku osnovu. Ako za pedeset godina budu jedini koji će znati deset riječi i to je neki uspjeh.

Ne sumnjam u Vaš uspjeh s obzirom na trud koji ulažete na tom polju. Sretno i hvala na ovom razgovoru!

Slika 9. Viviana Brkarić
(Izvor: Roberto Matković, 2019.)

SAŽETAK

Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, snažno utječe na kreiranje identiteta određenih skupina na nekom prostoru i u nekom vremenu. S obzirom na bogatu povijest Istre i teško stečene civilizacijske dosege, tolerancija i multikulturalnost se mogu istaknuti kao prepoznatljivi element istarskog identiteta. To je težak i mukotrpan proces, koji ne prestaje. Identitet se može označiti kao smisao pripadnosti određenim skupinama, a povijest dokazuje da ima sposobnost promjenjivih vrijednosti. Na njega utječu brojni čimbenici, a može se po uzoru na Sandru Švaljek istaknuti politički, ekonomski i kulturni identitet Istre. Autor rada u centar pažnje stavlja kulturni identitet i to posebno onaj pod utjecajem nematerijalne kulturne baštine. Dakako, poznajući problematiku baštine i žive kulture, djelomično se nameće potreba upotrebe naziva nematerijalna kultura, zbog živih praksi. Od nematerijalne kulture, autor se posebno bavi glazbenim fenomenima, a to su dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja, glazbena praksa Violine i bajsa u Istri te rovinjske bitinade. Rad se usputno bavi i problematikom tzv. Istarske ljestvice, koja iz objektivnih razloga to nije. Na samom kraju nalazi se istaknuta nematerijalna kulturna baština s područja općine Kršan. To je ostavština glazbovanja u istarskom dvoglasju, a koja se na Kršanštini snažno oslanja na ostavštinu obitelji Zlatela te vlaški jezik Šušnjevice i okolice koji se pokušava zaštititi. U tome će bez dvojbe svoj značaj dati i novostvoreni Interpretacijski centar Vlaški puti.

Ključne riječi: nematerijalna kulturna baština, nematerijalna kultura, identitet, kulturni identitet, dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja, Vlaški jezik

ABSTRACT

Cultural heritage, both tangible and intangible, strongly influences the creation of an identity of certain groups in some location at some time in history. Given the rich history of Istria and the hard-won achievements of civilization, tolerance, and multiculturalism, they can be distinguished as a recognizable element of the Istrian identity. It is a difficult and arduous process, and it does not stop. Identity can be labeled as the meaning of belonging to certain groups, and history proves that an identity has the ability to change its values. Identity is influenced by numerous factors and following the example of Sandra Švaljek, the political, economic, and cultural identity of Istria can be highlighted. The author of the paper focuses on cultural identity, especially the part which is influenced by intangible cultural heritage. Of course, knowing the issue of heritage and living culture, there is a partial need to use the term intangible culture, as it is used in practice. The author deals especially with musical phenomena in intangible culture, namely Two part singing and playing in the Istrian scale, musical practice of violin and „bajs“ in Istria, and the „bitinade“ of Rovinj. The paper also deals with the issue of the so-called „Istrian scale“, which, objectively, is not an actual musical scale. At the very end the prominent intangible cultural heritage in the area of the municipality of Kršan is highlighted. It is a legacy of music in Istrian two part singing, which in the Kršan region strongly relies on the legacy of the Zlatela family, and the Vlach language of Šušnjevica and its surroundings, which is trying to be preserved. The newly created Interpretation Center Vlaški puti will undoubtedly be significant for that.

Key words: intangible cultural heritage, intangible culture, identity, cultural identity, two part singing and playing in the Istrian scale, Vlach language